

FOKUS

VEILEDNING OM SPRÅKLYD, SYMBOL OG SANG

FOKUS A BOKSTAVLYDER

LESESTART OG LESEKURS A

Toril Karstad

Innhold

Generelt om Fokus-metodikken.....	3
Om lesestykker og ordramser	4
Mal for gjennomgang av ny språklyd, bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk	5
Gjennomgang av språklyden /a/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk	6
Gjennomgang av språklyden /b/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk.....	8
Gjennomgang av språklyden /d/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk.....	10
Gjennomgang av språklyden /e/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk.....	12
Gjennomgang av språklyden /f/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk.....	13
Gjennomgang av språklyden /g/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk	16
Gjennomgang av språklyden /h/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk.....	18
Gjennomgang av språklyden /i/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk	20
Gjennomgang av språklyden /j/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk.....	21
Gjennomgang av språklyden /k/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk	24
Gjennomgang av språklyden /l/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk	26
Gjennomgang av språklyden /m/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk.....	28
Gjennomgang av språklyden /n/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk.....	30
Gjennomgang av språklyden /o/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk.....	32
Gjennomgang av språklyden /p/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk.....	34
Gjennomgang av språklyden /r/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk.....	36
Gjennomgang av språklyden /s/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk	38
Gjennomgang av språklyden /t/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk.....	40
Gjennomgang av språklyden /u/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk.....	42
Gjennomgang av språklyden /v/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk	44
Gjennomgang av språklyden /y/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk	46
Gjennomgang av språklyden /æ/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk.....	48
Gjennomgang av språklyden /ø/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk.....	50
Gjennomgang av språklyden /å/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk.....	52
Tegnforklaringer til talesymbolene.....	54
Språklydhus for bokstavlydene.....	55
Språklydhus for bokstavlyder og bokstavløse lyder.....	56

Fokus er utviklet ved hjelp av Extra-midler.

Omslagsbilde:

Melissa Adéle Popkema

Illustrasjoner av språklydsangene:

Lydia Madeleine Popkema

I-lyd-vers: Lydia Madeleine Popkema og Benedicte Samira Popkema

Generelt om Fokus-metodikken

Materiellet Fokus bygger på Vebjørn Skjelfjords metoder for språklydanalyse. Skjelfjord fant, gjennom sin forskning på 70-tallet, at barn kan oppøves i bevissthet om språkets enkeltlyder. Dette danner grunnlag for å lære å lese og skrive. Skriftspråket vårt bygger på det alfabetiske prinsippet, som forenklet forklart går ut på at det for hver språklyd i ord fins et skriftsymbol. For å lære å lese og skrive trenger de fleste å oppdage sammenhengen mellom lyd og bokstav.

I tillegg må de klare å dele talte ord opp i enkeltlyder. Dette er ikke så lett som det kan høres ut til. Grunnen er at språklydene våre går over i hverandre. Uttalen av den enkelte språklyden bestemmes også av de omkringliggende lydene. Tunga har en annen plassering når vi sier /k/ i ordet *sak* enn i ordet *sik*. Vokalens plassering bestemmer den neste lydens plassering.

Skjelfjord fant at barn lettere kan bevisstgjøres på språklydene hvis de blir oppøvd i artikulasjonsanalyse. Han lagde en pedagogikk for dette, som jeg har tatt utgangspunkt i og videreutviklet. Barna lærer navn på taleorganene, som tungespiss, tungeblad (like bak tungespissen), tungerygg (baktunga), leppe, tann, for- og bakgom, gane, drøvel, stemmebånd, nese, munn, munnviker, kjeve og stemmebånd. De lærer å si ord med lydene uthalt, eller gjentatt i rask rekkefølge, og kjenne etter hvordan lydene artikuleres. Så beskriver de lydenes uttale og kommer fram til en definisjon. Utgangspunktet i Skjelfjords metodikk er en liten historie med den samme lyden i mange av ordene. (http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2007071204004) Historien er illustrert. Barna skal gjette hvilken lyd det er snakk om.

Selv har jeg lagd slike små historier eller ordspill på melodi. Skoleeleven Lydia Madeleine Popkema har illustrert alle sangene på fargerike og morsomme måter. Barna får med CD hjem – eller får lenke til sangen på <https://viavers.no/> – og lærer språklydverset. Deretter lærer de bokstaven/bokstavgruppa som representerer lyden i skrift.

Språklydhuset har funnes i ulike utgaver siden 1800-tallet (<https://www.universitetsforlaget.no/kreativ-og-begrepsbasert-skriftspraklaering-1>). Huset er en visualisering av artikulasjon. Til venstre i huset er de konsonantlydene vi uttaler forrest i munnen. Jo lenger mot høyre i huset, desto lenger bak i munnen er artikulasjonen. Hver leilighet representerer et artikulasjonssted. *Leppe-mot-leppe*-leiligheten har for eksempel tre lyder: /p/, /b/ og /m/. Hjertene symboliserer stemt–ustemt-par, for eksempel /p/ og /b/ som har samme artikulasjon, bortsett fra at /p/ er ustemt og /b/ er stemt.

I tillegg til språklydhuset fins det visuelle symboler for den enkelte uttalen av konsonantlydene, såkalte *talesymboler*. Symbolkortene er prøvd ut i hel førsteklasse i fem år. Barna har hver sin koffert med konsonantsymbolkort og vokalbokstavkort. Hensikten er å oppøve språklydbevissthet og dessuten lette bokstavinnlæringen. Data tyder på at barn med konsentrasjonsvansker, språkvansker, nedsatt hørsel eller svak bevissthet på språklydene lærer språklyd–bokstav-kobling via talesymboler. Man dikterer enkle ord som inneholder de lydene barna har lært. Barna legger symbolkort og vokalbokstaver i rekke, og til slutt leser de symbolrekka mens de peker på kortene. Leseforskeren Linnea Ehri har undersøkt en lignende metode, med andre typer kort, og gitt individuell trening til førskolebarn som var i faresonen for å utvikle lesevansker. Den siste undersøkelsen ga svært gode resultater.

(https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/10888438.2010.520778?casa_token=mdPt-ND49CgAAAAA:_Kz62wzCQpFJ3Hk8-XtREiTmvZKCRGn0YgWeija1_izHcYnTlxxdR3dP7EhJjX8vMFiymJst428R)

Det vi prøvde ut i fem år, var imidlertid klassebasert.

Metoden fungerer bevisstgjørende. Det er utrolig hvor raskt de lærer de ulike symbolene. Ofte har de kommet fram på tavla og tegnet symbolene helt riktig. På våren lærte de også talesymbolene til bokstavløse lyder. Siden det har vært barn med skarre-r i klassene, har disse elevene fått sitt eget symbol for r-lyden, og vi har tatt med denne uttalen i språklydhuset.

Digitale kodingsoppgaver med talesymbolene til bokstavlydene fins i *Lesestart* og *Lesekurs A*. Nedlastningsark med rebuser i *Lesekurs A* og *B* inngår som en egen oppgave på *fokus.no*. I *Ressurser* finner man fasiter. Oppsett med talesymboler til produksjon av laminerte kort kan også lastes ned.

Våre erfaringer er at et fokus på dialekter skaper bevissthet på, og stolthet over, egen dialekt. Siden materiellet benyttes i klasser der noen barn er tilflyttet fra andre dialektområder, er noen av sangene sunget inn på sørlandsdialekt. Diftongversene er også sunget inn med uttalevarianter. Alle sangene fins til nedlastning i *Ressurser* på *fokus.no*.

En viktig del av metodene er kartlegging av læringsbehov. Både før, under og etter tiltakene blir barnas språklydbevissthet og bokstavkunnskap kartlagt. Barn som finner det vanskelig å dele ord opp i enkeltlyder eller å sette sammen enkeltlyder til enkle ord, blir fulgt opp spesielt. På denne måten kan vi hindre at elever utvikler lese- og skrivevansker. Her kan imidlertid hjemmet komme inn og forsterke læringseffekten. Dersom foreldrene sier enkle ord og ber barnet dele dem opp i enkeltlyder, eller sier enkeltlyder med ett sekunds mellomrom og ber barnet trekke sammen lydene til ord, blir det mer trening og brattere læringskurve. Noen minutters trening per dag vil sannsynligvis få mange elever over kneika i løpet av noen måneder. I *Ressurser* på *fokus.no* finner man ordramser til bruk ved analyse og syntese. Her fins også en fonemtest med ord man kan bruke i treningen.

I tillegg til Skjelfjords metoder bygger *Fokus* også på Magne Nyborgs pedagogikk. Nyborg forsket fram en pedagogikk for undervisning i grunnleggende begrepssystemer. Dette er blant annet begreper som kan lette bokstavinnlæringen. Barna lærer å sette ord på bokstavenes form via begreper som *rund form*, *rettlinjet form*, *loddrett stilling*, *plass til venstre*, *stor størrelse*, *retning mot høyre*. Barna på første trinn benytter bokstavtrening med selvinstruksjon, som er en komprimert verbalisering av begrepene (men som kan utvides ved behov). For barn med konsentrasjonsvansker eller motoriske vansker har metoden også en oppmerksomhetsstyrende effekt. Den hjelper barna å holde fokus og styre håndbevegelsene. Den hjelper barna å holde fokus og styre håndbevegelsene. Fra andreklasse benyttes min egen selvinstruksjonsmetode for innøving av løkkeskrift eller stavskrift. Her setter barna ord på selve skrivebevegelsen. I begge tilfeller har det vært vellykkede forsøk med selvinstruksjon i kor i hel klasse. Det gjør at alle barna henger med og fokuserer.

Om lesestykker og ordramser

Fokus A fins i to progresjoner med hver sine lange lesestykker til hvert fokus – med unntak av de første lydene. Progresjon 1 passer best på første trinn og brukes sammen med *Lesestart* i *Fokus digital læringsressurs*. Progresjon 2, som følger Skjelfjords forskningsbaserte progresjon sammen med Tømtes løkke- og stavskriftprogresjon, kan benyttes på våren i første, på høsten i andre og i supplerende eller spesialpedagogisk trening på de neste par trinnene. Progresjon 2 brukes sammen med *Lesekurs A* i *Fokus digital læringsressurs*.

Markeringssystemet i lesestykker, ordramser og instruksjoner:

Feit O = å-lyd

Feit E = æ-lyd, eller i-lyd i ordet *de*

Feit U = o-lyd

Innrammet eller brun EI/EG = ei-diftong

Innrammet eller brun AU/EU = au-diftong

Innrammet eller brun AI = ai-diftong

Innrammet eller brun ØY = øy-diftong

Innrammet eller brun konsonantgruppe = bokstavløs lyd

Strek under stum bokstav = minus lyd

Høyfrekvente ord og konsonantforbindelser

I ordramsene er det skilt mellom de *100 vanligste ord*, de *101-300 vanligste ord* og andre ord på følgende måte: 100 vanligste: lysegrå bakgrunn. 101-300 vanligste: mørkegrå bakgrunn, ellers: hvit bakgrunn. Jo mer frekvente ordene er, desto viktigere er det at ordenes ortografiske identitet blir lagret i minnet. Det betyr at bokstavenes rekkefølge og sammensetning må lagres. Det krever hos noen mange repetisjoner. Både i heftene og i oppgavene på *fokus.no* er det smart å benytte repetert lesing av ord, og særlig høyfrekvente ord.

Konsonantforbindelser øves inn allerede fra tidlig i førsteklasse, etter hvert som elevene lærer seg sammenlesingsteknikk. I *Fokus*-materiellet benyttes bare ord med symboler elevene har lært, med unntak av ordene *det* og *de* og ord med stumme bokstaver. Disse er understreket, så barna kan «se bort fra dem».

Mal for gjennomgang av ny språklyd, bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk

Hver gang man presenterer en ny språklyd for elevene, går man fram på samme måte. Man presenterer sangen som peker på den aktuelle lyden, elevene oppdager hvilken språklyd som forekommer ofte i sangen (både som framlyd og inni ord), læreren leser opp teksten – mens barna gir tegn hver gang de registrerer aktuell lyd, man trener på å si ord med lyden uthalt, man setter fokus på artikulasjonen og får elevene til å kjenne etter hvordan de produserer lyden, og sammen lager man en definisjon av artikulasjonen.

I malen er lyden /f/ brukt som eksempel:

1. Si til elevene at de skal få høre en sang. Oppgaven deres er å finne ut hvilken språklyd de hører ofte i sangen.
2. Syng sangen/ spill av opptaket for elevene. Framhev f-lydene.
3. Få svar fra elevene på hvilken lyd det gjelder. Se på bildet, og oppdag hva som har lyden /a/ i ordet.
4. Syng sangen flere ganger, så de lærer den. Forklar vanskelige uttrykk.
5. Les opp ett og ett ord fra teksten. Hver gang barna hører aktuell lyd, skal de gi tegn.
6. Si at elevene skal lære å si ordene i sangen på en ny måte. (Si ordet «fire» slik: «ffffff-ire».)
7. La elevene si et ord fra teksten («fire») i kor med uthalt framlyd. Deretter får alle forsøke én og én.
8. Gjør det samme med andre av ordene.
9. Si at nå har vi hørt lyden (f) godt, og nå skal vi lære å kjenne den med taleorganene:
«Si (/f/)-lyden. Kjenn etter hva du gjør med taleorganene. («ffffffffffff»).Hva oppdaget du? Brukte du tunga? Brukte du leppa? Brukte du fortenner eller jeksler? Brukte du stemmen? Kom lufta ut gjennom nesa eller munnen? Nå skal jeg fortelle hva jeg gjør når jeg sier (/f/: Jeg presser fortennene i underkjeven mot overleppa og blåser luft ut av munnen. Var det slik du gjorde det også?) Gi elevene hvert sitt lommespeil, så de kan se artikulasjonen også. Tren dem i å kjenne på strupehodet for å avklare om det er stemt eller ustemt lyd. La elevene kontrastere stemt–ustemt-par og vokaler. Konsonantene sammenlignes ved å kjenne på strupehodet. Vokalene kontrasteres ved å se seg selv i speilet, eller ved å se på hverandres munn. Man kan også filme eller ta bilder og vise forskjellen på munnene deres. **Et nytt tilfang til metodikken er Adrian Underhills taktile metode: Under kontrastering av kjeveåpningen holder man tommelen under haka og pekefingeren på nesa. Da kjenner man kjevebevegelsen godt. Likedan kan en finger i hver av i munnvikene gi en følelse av vekslingen mellom rundete og urundete vokaler.**
10. Lag definisjonen sammen med elevene. («Når vi sier /f/, setter vi underleppa mot fortennene og presser lufta ut. Vi bruker ikke stemmen.»)
11. Gjennomgå talesymbolet til konsonanter – både enkeltdeler og helhet. La barna tegne det og forklare hva symbolet betyr.
12. Dersom det handler om en språklyd som kan ha ulike symboler, kan man nevne det til slutt. Hvis slike fenomener finnes i sangen, kan man be elevene å utforske hvert ord som har språklyden, og finne ut om noen andre bokstaver er symbol for den aktuelle lyden – og altså er en *vikarbokstav*. **I gjennomgangen er det tatt med noen eksempler ment for høytpresterende elever som trenger utfordringer, og for eldre elever som henger etter eller mottar spesialundervisning, og trenger bevisstgjøring.**

Dersom man samtidig vil gi barna oversikt over lydens symboler, kan man gjøre følgende:

1. Gi barna arket med bokstavforskrifter og selvinstruksjon.
2. Forklar og demonstrer hvilke bestanddeler bokstaven – enten den store eller den lille – består av, og deres forhold til hverandre.
3. La barna skrive symbolet for lyden mange ganger. De skal si selvinstruksjoner for seg selv eller i kor mens de skriver. I våre femårige forsøk skjedde dette arbeidet i kor. Slik fikk vi alle med oss.
4. Dersom noen strever med **speilvending**, kan man om nødvendig **utvide selvinstruksjonen** til de kommer inn i bokstavformingen – og for eksempel **be dem si «vannrett mot høyre» istedenfor bare «vannrett».**

Gjennomgangen av bokstavformene kan naturligvis benyttes på et hvilket som helst annet tidspunkt. Barna fikk også talesymboldiktat i plenum i våre forsøk, der alle la ord med talesymboler og vokalbokstaver, dro sammen i kor og individuelt og fikk individuell veiledning der det trengtes. Slik ble språklydene bevisstgjorte via visuell og taktil forsterkning. Her var det et sterkt fokus på korte vokaler nesten fra start. Hvis barna ble diktert et ord med kort vokal, skulle de rykke til i kroppen mens de leste ordet etterpå. Dette var svært bevisstgjørende. Særlig var dette viktig mht. kort, trykksvak e-lyd i slutten av ord.

Gjennomgang av språklyden /a/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk

1. Si til elevene at de skal få høre en sang. Oppgaven deres er å finne ut hvilken språklyd de hører ofte.
2. Syng sangen / spill av opptaket for elevene. Framhev hver /a/.
3. Få svar fra elevene på hvilken lyd det gjelder. Se på bildet, og oppdag hva som har lyden /a/ i ordet.
4. Syng sangen flere ganger, så elevene lærer den. Forklar vanskelige uttrykk: En *apetemmer* gjør apene tamme. En *altmuligmann* er en som kan gjøre mange slags arbeid. *Aten* er hovedstaden i Hellas. Å *slå an* betyr å bli populær. *Akropolis* er et gammelt tempel i Aten. Like ved Akropolis driver han sitt *Apeland*, der folk kan se kunstene til apene. Adrian *angrer ikke* på at han lagde Apeland. Han er ikke lei for det.
5. Les opp ett og ett ord fra teksten. Hver gang barna hører aktuell lyd, skal de gi tegn.
6. Si at elevene skal lære å si ordene i sangen på en ny måte. Si ordet «ape» slik: «aaaaaaa-pe» med a-en uthalt.
7. La elevene si ordet «ape» i kor, med uthalt /a/. Deretter får alle forsøke én og én. Gjør det samme med andre ord fra sangen med lang a-lyd i framlyd: *Adrian*, *apepass*, *apeland*. Forklar at a-lyden kan være kort, og da har den en annen klang, som i *Aten*, *alle*, *andres* i sangen.
8. Si at nå har vi hørt lyden /a/ godt, og nå skal de lære å kjenne den med taleorganene: «Si /a/. Kjenn etter hva du gjør med taleorganene. 'aaaaaaaaaaaaa'. Hva oppdaget du? Brukte du tunga? Brukte du leppa? Brukte du fortenner eller jeksler? Brukte du stemmen? Kom lufta ut gjennom nesa eller munnen? Nå skal jeg fortelle hva jeg gjør når jeg sier /a/: Jeg slipper kjeven ned, så munnhulen blir stor. Tungespissen ligger mot fortennene nede. Jeg bruker stemmen. Var det slik du gjorde det også? /a/ er en vokal, en syngelyd. Bokstavnnavnet og lyden er det samme, /a/. Når vi sier vokaler, er det ingen stengsler i munnen. Men munnåpningen er forskjellig, og tunga har forskjellig plassering.» La barna holde tommelen under haka og pekefingeren på nesa, mens de sier «a-o-a-o-a-o» vekselvis. Da vil de merke at kjeven går ned på /a/ og opp på /o/.
9. Gi elevene hvert sitt lommespeil, så de kan se artikulasjonen også. Tren dem i å kjenne på strupehodet for å avklare om det er stemt eller ustemt lyd. La barna si lang og kort a-lyd annenhver gang.
10. Lag definisjonen sammen med elevene: «Når vi sier /a/, åpner vi munnen godt, og tungespissen berører fortennene nede. Vi bruker stemmen.»
11. Forklar at /a/ alltid skrives med bokstaven A/a på norsk.

Demonstrer og forklar skrivemåten for den store A-en slik:

«Start på skrive linja, og lag ei høy, skrå linje i retning oppover mot høyre. Den går over i ei skrå linje i retning nedover mot høyre, helt ned til skrive linja. Så lager vi ei vannrett linje fra den venstre linja til den høyre (høyrehendte)/ fra den høyre linja til den venstre (venstrehendte). Den vannrette linja har plass midt på vinkelformen.»

Demonstrer og forklar skrivemåten for den lille a-en på én av følgende måter:

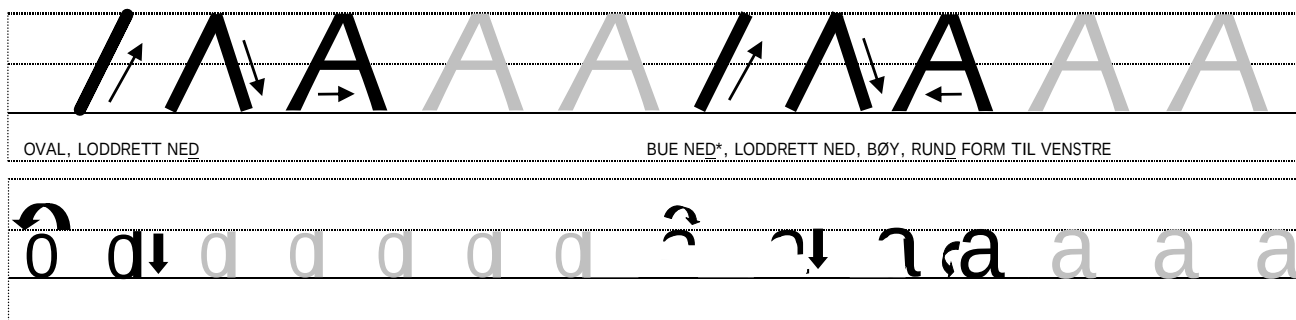
a: «Start like over skrive linja, og lag en liten, rund form. Start i retning oppover mot venstre. Den runde formen skal berøre skrive linja og lukkes helt. Den runde formen går over i ei loddrett linje i retning nedover til skrive linja.» a: «Start et lite stykke over skrive linja, og lag en liten bue i retning mot høyre, med åpningen i retning nedover. Den går over i ei loddrett linje i retning nedover til skrive linja. Den går over i en liten, rund form til venstre for linja. Start i retning oppover mot venstre.»

NB: I forskriften er uttrykket «bue med åpning i retning nedover» forenklet til: «bue ned». Dette må forklares for barna: Bue ned er bue med åpningen i retning nedover.

Selvinstruksjon:

Høyre: SKRÅTT OPP, SKRÅTT NED, VANNRETT MOT HØYRE

Venstre: SKRÅTT OPP, SKRÅTT NED, VANNRETT MOT VENSTRE

A-LYD-VERS: SANG NR. 14

Tekst og melodi: Toril Karstad, vokal: Mirjam Johanne Omdal vgs 1.
Komp og opptak: Øyvind Åge Berg, illustrasjon: Lydia Madeleine Popkema 7. kl.

Apetemmer Adrian, han var Atens altmuligmann.
Alle andres aper apte alltid etter Adrian.
Adrian slo an.
Aldri angret han
på alt apepass ved Annas apeland.

STREK UNDER STUM BOKSTAV = MINUS LYD, INNRAMMET NG ER ŋ-LYD, FEIT S HAR f-LYD.

Gjennomgang av språklyden /b/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk

1. Si at de skal få høre en sang. Oppgaven deres er å finne ut hvilken språklyd de hører ofte i sangen.
2. Syng sangen / spill av opptaket for elevene. Framhev hver /b/.
3. Få svar fra elevene på hvilken lyd det gjelder. Se på bildet, og oppdag hva som har lyden /b/ i ordet.
4. Syng sangen flere ganger, så elevene lærer den. Forklar vanskelige uttrykk: Å *beundre baksten stort* betyr å synes det Bente bakte er bra, at hun er veldig flink. *Bevertning* er det man får servert. At brød og brus *gikk ned*, betyr at de spiste og drakk masse. En *blomstrende suksess* er noe som er veldig vellykket. Besøket var veldig vellykket.
5. Les opp ett og ett ord fra teksten. Hver gang barna hører aktuell lyd, skal de gi tegn.
6. Si at elevene skal lære å si ordene i sangen på en ny måte.
Si navnet «Bente» slik: «B/b/b/b/b/b/b/b/b-ente». Siden b-lyden er en eksplosiv lyd som blir borte med det samme, kan man framheve lyden ved å gjenta den i rask rekkefølge. Dette er for å lette bevisstgjøringen. Siden må en passe på at ikke elevene fortsetter å gjenta plosivene (eksplosjonslydene) når de leser.
7. La elevene si navnet «Bente» i kor, med raskt gjentatt /b/. Deretter får alle forsøke én og én. Gjør det samme med andre ord fra sangen med framlyden /b/.
8. Si at nå har vi hørt lyden /b/ godt, og nå skal de lære å kjenne den med taleorganene: «Si /b/. Kjenn etter hva du gjør med taleorganene: 'b/b/b/b/b/b/b/b/b/b/b'. Hva oppdaget du? Brukte du tunga? Brukte du leppa? Brukte du fortenner eller jeksler? Brukte du stemmen? Kom lufta ut gjennom nesa eller munnen? Nå skal jeg fortelle hva jeg gjør når jeg sier /b/: Jeg presser leppene mot hverandre mens lufta presser på. Så åpner jeg plutselig, og lyden farer ut som en liten eksplosjon. Jeg bruker også stemmen. Var det slik du gjorde det også? /b/ er en konsonant. Det er en vokal i bokstavnnavnet. Vi sier 'be', for det er vanskelig å uttale /b/ alene».
9. Gi elevene hvert sitt lommespeil, så de kan se artikuleringen også. Tren dem i å kjenne på strupehodet for å avklare om det er stemt eller ustemt lyd.
10. Lag definisjonen sammen med elevene: «Når vi sier b-lyden, presser vi leppene mot hverandre, mens vi lar lufta presse på. Plutselig tar vi leppene fra hverandre, så lufta farer ut, som en liten eksplosjon. I tillegg bruker vi stemmen. Når vi holder fingrene på strupehodet, kan vi kjenne at det spretter ned og tilbake igjen.»
11. Vis dem språklydhuset med alle konsonantlydene, så de ser hvor b-lyden bor. Leiligheten heter *Leppe-mot-leppe*, fordi vi uttaler lyden med leppe mot leppe. Det er viktig å bevisstgjøre barna på stemt–ustemt-par: «Vi ser at det er hjerte mellom B og P. De er et par, kanskje mann og kone. Vi sier lydene på samme måte, bare at /b/ bruker stemmen, mens /p/ bare bruker luft.» La elevene si disse to lydene annenhver gang, så de blir bevisste på likheter og ulikheter. De kan kjenne på strupehodet at det spretter ned og opp igjen på /b/, men ikke på /p/. Det er svært viktig å bruke tid på denne differensieringen mellom stemt–ustemt-par. Hør på Minimale par med P og B-verset!
12. Gjennomgå talesymbolet – både enkeltdele og helhet. La barna tegne det og forklare hva symbolet betyr.
13. Forklar at /b/ vanligvis skrives med bokstaven B/b på norsk. Noen ganger er det to B-er, som kalles dobbel konsonant. Det er et tegn på at vokalen foran er kort. Vi sier bare /d/. (Noen b-er blir stemmeløse når vi sier dem. Da høres de ut som /p/, som er parlyden. Vi skriver likevel B i disse ordene, som i *absolutt* og *observere*.)

Demonstrer og forklar skrivemåten for den store B-en slik:

«Start høyt over skrive linja, og lag ei loddrett linje i retning nedover til skrive linja. Start på toppen av den loddrette linja og lag en bue til høyre for linja. Buen har åpning i retning mot venstre og rekker ned til midten av den loddrette linja. Buen går over i en ny bue med åpning i retning mot venstre. Buen ender på skrive linja, der den loddrette linja ender.»

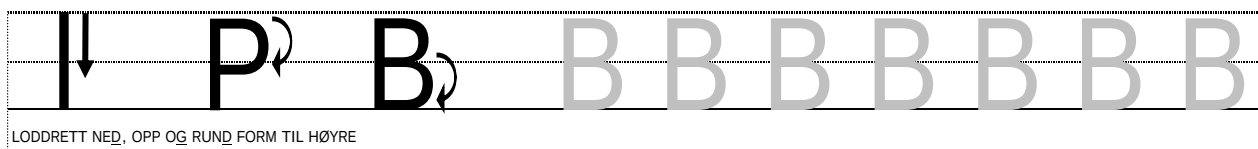
Demonstrer og forklar skrivemåten for den lille b-en slik:

«Start høyt over skrive linja, og lag ei loddrett linje i retning nedover til skrive linja. Linja går over i en lav, rund form til høyre for den loddrette linja. Den runde formen skal berøre skrive linja. Du starter i retning oppover mot høyre.»

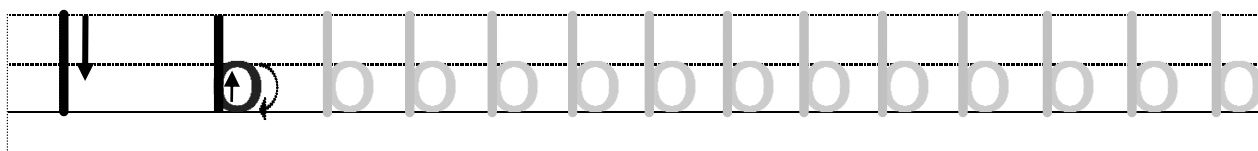
NB: I forskriften er uttrykket «liten bue med åpning i retning mot venstre» forenklet til: «liten venstrebue». Dette må forklares for barna: Venstrebue er bue med åpning i retning mot venstre.

LODDRETT NED, LITEN VENSTREBUE OPPE, LITEN VENSTREBUE NEDE

VENSTREBUE BETYR BUE MED ÅPNING I RETNING MOT VENSTRE

LODDRETT NED, OPP OG RUND FORM TIL HØYRE

B-LYD-VERS: SANG NR. 22

Tekst: Toril Karstad, vokal: Andrea Knudsen 4.kl. / sørlandsuttale: Ingvild Blystad.
Komp og opptak: Øyvind Åge Berg, illustrasjon: Lydia Madeleine Popkema 7. kl.

Bente bakte brød og boller.

Bjørn beundret baksten stort:

«Slik bevertning blir man blid av!

Be nå Bill og Birthe bort!»

Bente gjorde det.

Brød og brus gikk ned!

Ja, besøket ble en blomstrende suksess!

TALESYMBOL:

LEPPE MOT LEPPE
EKSPLOSJON
STEMME

STREK UNDER STUM BOKSTAV = MINUS LYD, FEIT E HAR Æ-LYD, FEIT O HAR Å-LYD,
INNRAMMET RT ER T-LYD - I ORDET «BEVERTNING» BLIR DET EN INDRE NESELYD
SAMMEN MED ETTERFØLGENDE N (ŋ-LYD), INNRAMMET NG ER ŋ-LYD.

Gjennomgang av språklyden /d/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk

1. Si at de skal få høre en sang. Oppgaven deres er å finne ut hvilken språklyd de hører ofte i sangen.
2. Syng sangen / spill av opptaket for elevene. Framhev hver /d/.
3. Få svar fra elevene på hvilken lyd det gjelder. Se på bildet, og oppdag hva som har lyden /d/ i ordet.
4. Syng sangen flere ganger, så elevene lærer den. Forklar vanskelige uttrykk: En *dompap* er en småfugl. Hannen har rødt bryst. Den som er *doven*, er lat og gidder ikke å gjøre det han skal. *Diger* er det samme som stor. *Dvask* er det samme som slapp og dorsk. En *dask* er et klaskende slag. Å *duge* er å få ting til. *Ditt og datt* betyr det ene og det andre. *Dormende* er halvsovende. En *dovenpeis* er en som er doven og lat. Et *dekk* er gummien på hjulet. Når dekket lekker, går lufta ut, og det må lappes.
5. Les opp ett og ett ord fra teksten. Hver gang barna hører aktuell lyd, skal de gi tegn.
6. Si at elevene skal lære å si ordene i sangen på en ny måte.
Si navnet «Dag» slik: «D/d/d/d/d/d-dag». Siden d-lyden er en eksplosiv lyd som blir borte med det samme, kan man framheve lyden ved å gjenta den i rask rekkefølge. Dette er for å lette bevisstgjøringen. Siden må en passe på at ikke elevene fortsetter å gjenta plosivene (eksplosjonslydene) når de leser.
7. La elevene si navnet «Dag» i kor, med raskt gjentatt /d/. Deretter får alle forsøke én og én. Gjør det samme med andre ord fra sangen med /d/ i framlyd.
8. Si at nå har vi hørt lyden /d/ godt, og nå skal de lære å kjenne den med taleorganene: «Si /d/. Kjenn etter hva du gjør med taleorganene: 'd/d/d/d/d/d/d/d/d/d/d'. Hva oppdaget du? Brukte du tunga? Brukte du leppa? Brukte du fortenner eller jeksler? Brukte du stemmen? Kom lufta ut gjennom nesa eller munnen? Nå skal jeg fortelle hva jeg gjør når jeg sier /d/: Jeg presser tungebladet (rett bak tungespissen) mot forgommen (det ruglete området rett bak fortennene), mens lufta presser på. Plutselig åpner jeg, så lufta farer ut som en liten eksplosjon. Jeg bruker stemmen. Var det slik du gjorde det også? /d/ er en konsonant. Det er en vokal i bokstavnnavnet. Vi sier 'de', for det er vanskelig å uttale /d/ alene.»
9. Gi elevene hvert sitt lommespeil, så de kan se artikulasjonen også. Tren dem i å kjenne på strupehodet for å avklare om det er stemt eller ustemt lyd.
10. Lag definisjonen sammen med elevene: «Når vi sier /d/, presser vi tungebladet opp mot forgommen. Imens presser lufta på. Plutselig åpner vi, så lufta farer ut, som en liten eksplosjon. Vi bruker stemmen.»
11. Vis dem språklydhuset med alle konsonantlydene, så de ser hvor d-lyden bor. Leiligheten heter *Tungeblad-mot-forgom*, fordi vi uttaler lyden med tungebladet mot forgommen. Det er viktig å bevisstgjøre barna på stemt–ustemt-par: «Vi ser at det er hjerte mellom D og T. De er et par, kanskje mann og kone. Vi sier lydene på samme måte, bare at /d/ bruker stemmen, mens /t/ bare bruker luft.» La elevene si disse to lydene annenhver gang, så de blir bevisste på likheter og ulikheter. De kan kjenne på strupehodet at det spretter ned og opp igjen på /d/, men ikke på /t/. Det er svært viktig å bruke tid på denne differensieringen mellom stemt–ustemt-par. Hør på *Minimale par med T og D-verset!*
12. Gjennomgå talesymbolet – både enkeltdele og helhet. La barna tegne det og forklare hva symbolet betyr.
13. Forklar at /d/ vanligvis skrives med bokstaven D/d på norsk. (Noen d-er blir stemmeløse når vi sier dem. Da høres de ut som /t/, som er parlyden. Vi skriver likevel D i disse ordene.) Noen ganger er det to D-er, som er et tegn på at vokalen foran er kort. Og mange ord har stum D. Da skriver vi D, men den har ingen lyd.

Demonstrer og forklar skrivemåten for den store D-en slik:

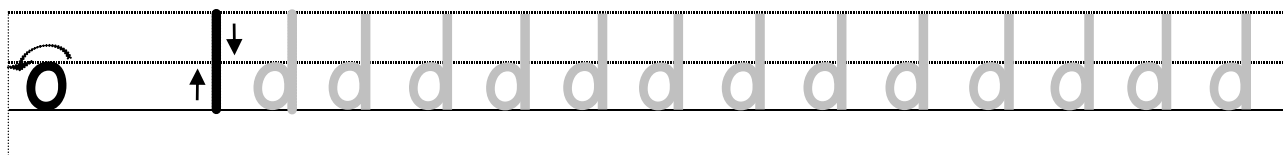
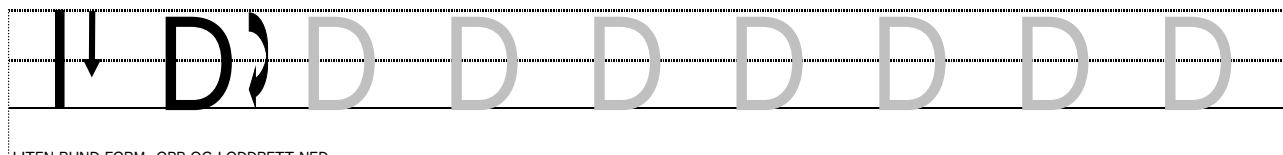
«Start høyt over skrive linja, og lag ei loddrett linje i retning nedover til skrive linja. Start på toppen av den loddrette linja, og lag en lang bue til høyre for linja. Buen har åpning i retning mot venstre og rekker helt ned til skrive linja, der den loddrette linja ender.»

Demonstrer og forklar skrivemåten for den lille d-en slik:

«Start et lite stykke over skrive linja. Lag en lav, rund form. Begynn i retning oppover mot venstre. Den runde formen går over i ei høy, loddrett linje i retning oppover. Til slutt følger vi den loddrette linja i retning nedover og fortsetter helt ned til skrive linja.»

LODDRETT NED, STOR VENSTREBUE

VENSTREBUE BETYR BUE MED ÅPNING I RETNING MOT VENSTRE

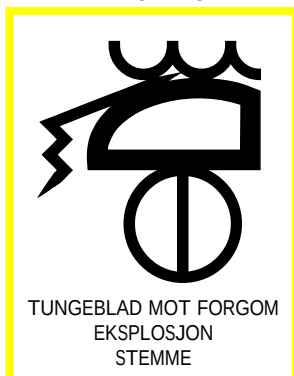
D-LYD-VERS: SANG NR. 19

Tekst: Toril Karstad, komp og opptak: Øyvind Åge Berg,
vokal: Mirjam Kristina Johansen 6. kl., illustrasjon: Lydia Madeleine Popkema 7. kl.

Dag dompap var doven og diger og dvask.
Den deilige damen hans gay Dag en dask:
«Du duger så dårlig til ditt og til datt!
Din dormende dovenpeis, du skulle dratt
til Dal med dette dekket ditt.
Det lekker litt,
det er'ke fritt!»

TALESYMBOL:

STREK UNDER STUM BOKSTAV = MINUS LYD, INNRAMMET RL ER L-LYD,
INNRAMMET EI ER EI-DIFTONG, FEIT E HAR Æ-LYD, FEIT O HAR Å-LYD.

Gjennomgang av språklyden /e/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk

1. Si til elevene at de skal få høre en sang. Oppgaven deres er å finne ut hvilken språklyd de hører ofte.
2. Syng sangen / spill av opptaket for elevene. Framhev hver /e/.
3. Få svar fra elevene på hvilken lyd det gjelder. Se på bildet, og oppdag hva som har lyden /e/ i ordet.
4. Syng sangen flere ganger, så elevene lærer den. Forklar vanskelige uttrykk: *Eksotiske edderkoppegg* betyr at de kommer fra fremmede, varme land i tropene. *Ete* er det samme som spise. *Ensom* betyr her alene.
5. Les opp ett og ett ord fra teksten. Hver gang barna hører aktuell lyd, skal de gi tegn. NB: Kort e-lyd, og særlig trykklett e i slutten av ord, kan være vanskelige å oppdage, og lyden er annerledes enn den lange.
6. Si at elevene skal lære å si ordene i sangen på en ny måte. Si ordet «ete» slik: «eeeeeee-te» med e-en uthalt.
7. La elevene si ordet «ete» i kor, med uthalt /e/ i starten (ikke i slutten, for den er kort). Deretter får alle forsøke én og én. Gjør det samme med andre ord fra sangen som starter med lang e-lyd: *Ek*, *ensom*. Forklar at noen e-lyder er korte, og de har en annen klang, som i *ekte*, *edderkopp*, *egg*, *etter* i sangen.
8. Si at nå har vi hørt lyden /e/ godt, og nå skal de lære å kjenne den med taleorganene: «Si /e/. Kjenn etter hva du gjør med taleorganene: 'eeeeeeeeeee'». Hva oppdaget du? Brukte du tunga? Brukte du leppa? Brukte du fortenner eller jeksler? Brukte du stemmen? Kom lufta ut gjennom nesa eller munnen? Nå skal jeg fortelle hva jeg gjør når jeg sier /e/: Jeg åpner munnen halvveis og trekker leppene bittelitt utover. Tungespissen ligger mot fortennene nede. Jeg bruker stemmen. Var det slik du gjorde det også? /e/ er en vokal, en syngelyd. Bokstavnnavnet og lyden er det samme, /e/. Når vi sier vokaler, er det ingen stengsler i munnen. Men munnåpningen er forskjellig, og tunga har forskjellig plassering. Når vi sier lang /e/, er tunga ganske nær ganen, og kjeven gaper ikke. Men når vi sier kort /e/, spretter kjeven litt nedover.» La barna holde tommelen under haka og pekefingeren på nesa, mens de sier lang og kort e-lyd vekselvis. La dem også kontrastere lang /æ/ og /e/. Da vil de merke at kjeven går ned på /æ/ og opp på lang /e/.
9. Gi elevene hvert sitt lommespill, så de kan se artikulasjonen også. Tren dem i å kjenne på strupehodet for å avklare om det er stemt eller ustemt lyd. La barna si lang og kort e-lyd annenhver gang.
10. Lag definisjonen sammen med elevene: «Når vi sier /e/, åpner vi munnen halvveis og trekker leppene bittelitt utover. Tungespissen berører fortennene nede. Vi bruker stemmen.»
11. Forklar at /e/ nesten alltid skrives med bokstaven E/e på norsk. Men skal vi skrive navnet på den kropsdelen som er bakerst på foten, må vi skrive Æ: *HÆL*.

Demonstrer og forklar skrivemåten for den store E-en slik:

Instruksjon for høyrehendte: «Start høyt over skrive linja, og lag ei rett linje i retning nedover, helt ned til skrive linja. Linja går over i en vannrett linje på skrive linja, i retning mot høyre. Start på toppen av den loddrette linja, og lag ei vannrett linje i retning mot høyre. Start midt på den loddrette linja, og lag ei vannrett linje i retning mot høyre.»

Mulig alternativ for venstrehendte: «Start høyt over skrive linja, og lag ei kort, vannrett linje i retning mot venstre. Linja går over i ei loddrett linje i retning nedover, helt ned til skrive linja. Den går over i ei vannrett linje på skrive linja, i retning mot høyre. Start så midt på den loddrette linja og lag ei vannrett linje midt på, i retning mot høyre. Alle de vannrette linjene skal være like lange.»

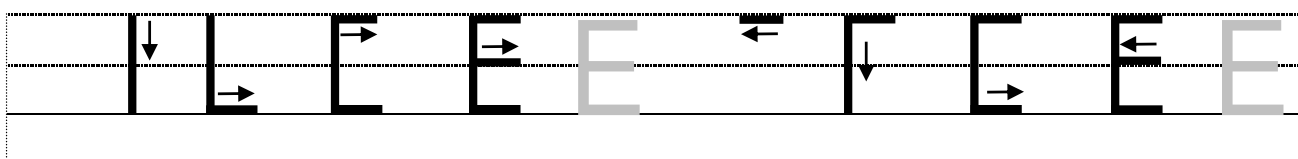
Demonstrer og forklar skrivemåten for den lille e-en på én av følgende måter:

«Start et bittelite stykke over skrive linja. Lag en rettlinjert form i retning mot høyre. Linja går over i en bueform i retning oppover mot venstre. Buen går rundt og ned og berører skrive linja, før den slutter litt over skrive linja. Buen har åpning i retning mot høyre.»

NB: I forskriften er uttrykket «bue med åpning i retning mot høyre» forenklet til: «høyrebue». Dette må forklares for barna: Høyrebue er bue med retning i retning mot høyre.

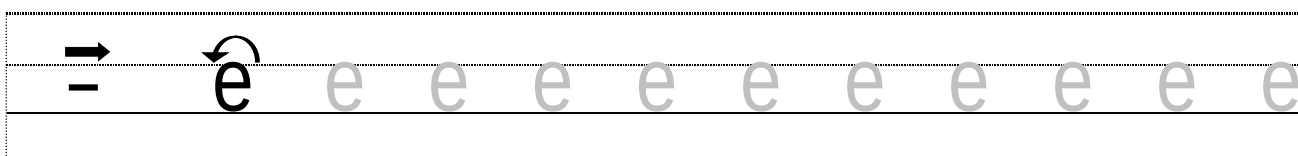
Høyre: LODDRETT NED, VANNRETT, VANNRETT OPPE, VANNRETT MIDT PÅ

Venstre: VANNRETT, LODDRETT NED, VANNRETT NEDE, VANNRETT MIDT PÅ

VANNRETT MOT HØYRE, HØYREBUE

HØYREBUE BETYR BUE MED ÅPNING I RETNING MOT HØYRE

E-LYD-VERS: SANG NR. 7

Tekst: Toril Karstad, komp og opptak: Øyvind Åge Berg,
vokal: Andrea Knudsen, 4.kl., illustrasjon: Lydia Madeleine Popkema 8.kl.

Ekte, eksotiske
edderkoppegg

eter herr Ek etter en stek.

Ek elsker ender med ed eplegelé

etter en ensom bordlek.

STREK UNDER STUM BOKSTAV = MINUS LYD, FEIT E HAR Æ-LYD,

FEIT O HAR Å-LYD, FEIT G HAR J-LYD, INNRAMMET RDL ER L-LYD.

Gjennomgang av språklyden /f/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk

1. Si til elevene at de skal få høre en sang. Oppgaven deres er å finne ut hvilken språklyd de hører ofte.
2. Syng sangen / spill av opptaket for elevene. Framhev hver /f/.
3. Få svar fra elevene på hvilken lyd det gjelder. Se på bildet, og oppdag hva som har lyden /f/ i ordet.
4. Syng sangen flere ganger, så elevene lærer den. Forklar vanskelige uttrykk: *Flyndre* er en flat fiskeart. Å *flå* sviskene er å ta av skinnen. Å *fikse* noe er å ordne det. *Farse* er en slags kjøttdeig til å lage kjøttboller eller kjøttkaker av. *Svor* er skinnen til grisen. Når vi steker den, blir den sprø og god.
5. Les opp ett og ett ord fra teksten. Hver gang barna hører aktuell lyd, skal de gi tegn.
6. Si at elevene skal lære å si ordene i sangen på en ny måte.
Si ordet «fire» slik: «ffffffff-ire».
7. La elevene si ordet «fire» i kor, med uthalt /f/. Deretter får alle forsøke én og én. Gjør det samme med andre ord fra sangen med /f/ i framlyd.
8. Si at nå har vi hørt lyden /f/ godt, og nå skal de lære å kjenne den med taleorganene: «Si /f/. Kjenn etter hva du gjør med taleorganene: 'ffffffffffff' . Hva oppdaget du? Brukte du tunga? Brukte du leppa? Brukte du fortenner eller jeksler? Brukte du stemmen? Kom lufta ut gjennom nesa eller munnen? Nå skal jeg fortelle hva jeg gjør når jeg sier /f/: Jeg setter fortennene i overkjeven mot underleppa og presser lufta ut. Jeg bruker ikke stemmen. Var det slik du gjorde det også? /f/ er en konsonant. Det er en vokal i bokstavnnavnet. Vi sier 'eff', for det er vanskelig å uttale /f/ alene.
9. Gi elevene hvert sitt lommespeil, så de kan se artikulasjonen også. Tren dem i å kjenne på strupehodet for å avklare om det er stemt eller ustemt lyd.
10. Lag definisjonen sammen med elevene: «Når vi sier /f/, setter vi underleppa mot fortennene i overkjeven og presser lufta ut. Vi bruker ikke stemmen.»
11. Vis dem språklydhuset med alle konsonantlydene, så de ser hvor f-lyden bor. Leiligheten heter *Leppe-mot-tann*, fordi vi uttaler lyden med leppe mot tann. Det er viktig å bevisstgjøre barna på stemt–ustemt-par: «Vi ser at det er hjerte mellom F og V. De er et par, kanskje mann og kone. Vi sier lydene på nesten samme måte, bare at /v/ bruker stemmen, mens /f/ bare bruker luft.» La elevene si disse to lydene annenhver gang, så de blir bevisste på likheter og ulikheter. De kan kjenne på strupehodet at vibrerer på /v/, men ikke på /f/. Det er svært viktig å bruke tid på denne differensieringen mellom stemt–ustemt-par. Hør på *Minimale par med F og V-verset!*
12. Gjennomgå talesymbolet – både enkeltdeler og helhet. La barna tegne det og forklare hva symbolet betyr.
13. Forklar at /f/ bruker å skrives med bokstaven /ff/ på norsk. Men noen ganger er det to F-er, som betyr at vokalen foran er kort. Noen ganger høres det ut som det er f-lyd i ord, fordi v-lyden blir stemmeløs. Da skrives ordet med V likevel. Sånn er det i ordene *lavt*, *gjevt* og *til havs*.

Demonstrer og forklar skrivemåten for den store F-en slik:

Instruksjon for høyrehendte: «Start høyt over skrive linja. Lag ei loddrett linje i retning nedover til skrive linja. Lag ei vannrett linje. Den starter på toppen av den loddrette linja og går i retning mot høyre. Lag enda ei vannrett linje. Den starter på midten av den loddrette linja og går i retning mot høyre.»

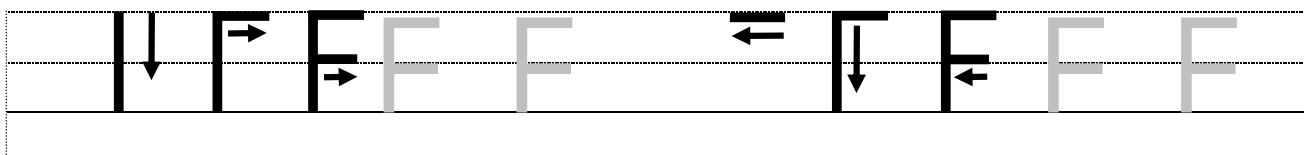
Mulig alternativ for venstrehendte: «Start høyt over skrive linja. Lag ei vannrett linje i retning mot venstre. Denne går over i ei loddrett linje som slutter på skrive linja. Sett blyanten et stykke til høyre for midten av den loddrette linja og lag ei vannrett linje i retning mot venstre, helt til den loddrette linja.»

Demonstrer og forklar skrivemåten for den lille f-en slik:

«Start høyt oppe over skrive linja. Lag en bue i retning mot venstre med åpningen i retning nedover. Den går over i ei loddrett linje som slutter på skrive linja. Til slutt lager vi ei lita, vannrett linje tvers over den loddrette linja i retning mot høyre (høyrehendte) /mot venstre (venstrehendte).»

Høyre: LODDRETT NED, VANNRETT, VANNRETT

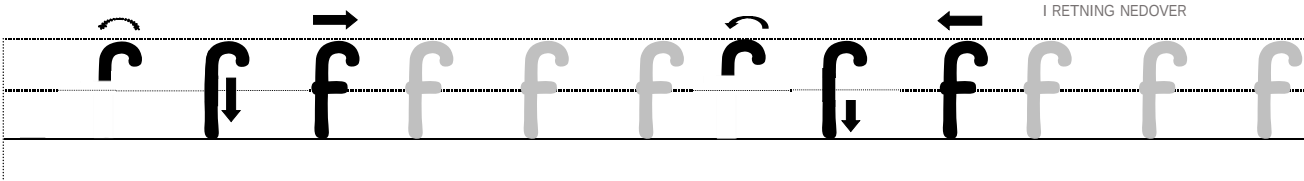
Venstre: VANNRETT, LODDRETT NED, VANNRETT

Høyre: BUE NED*, LODDRETT NED, VANNRETT

Venstre: BUE NED*, LODDRETT NED, VANNRETT

* BUE NED BETYR BUE MED ÅPNINGEN I RETNING NEDOVER

F-LYD-VERS: SANG NR. 12

Tekst: Toril Karstad, mel: C.M. Bellmann, komp og opptak: Øyvind Åge Berg,
vokal: Christian Theis Vermehren Kolberg 2.kl., illustrasjon: Lydia Madeleine Popkema 7. kl.

Fire fine, flate flyndrer
fisket far i fjor.
Finn fikk fjorten fisker.
Fia flådde svsker.
Farfar fikset ferskefiskfat
med farse, flesk og svor.

TALESYMBOL:

STREK UNDER STUM BOKSTAV = MINUS LYD, FEIT E HAR Æ/I-LYD,
FEIT O HAR Å-LYD, INNRAMMET RS ER F-LYD, INNRAMMET RT ER T-LYD.

Gjennomgang av språklyden /g/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk

1. Si til elevene at de skal få høre en sang. Oppgaven deres er å finne ut hvilken språklyd de hører ofte i sangen.
2. Syng sangen / spill av opptaket for elevene. Framhev hver /g/.
3. Få svar fra elevene på hvilken lyd det gjelder. Se på bildet, og oppdag hva som har lyden /g/ i ordet.
4. Syng sangen flere ganger, så elevene lærer den. Forklar vanskelige uttrykk: En *gubbe* er en gammel mann. *Gebiss* er kunstige tenner. Man setter dem inn i munnen for å få tygget når man har mistet sine egne tenner. Disse gebissene er *gustne*, og det betyr falmet, at fargen er borte.
5. Les opp ett og ett ord fra teksten. Hver gang barna hører aktuell lyd, skal de gi tegn.
6. Si at elevene skal lære å si ordene i sangen på en ny måte.
Si navnet «Gol» slik: «g/g/g/g/g/g/g/g-g-ol! Siden g-lyden er en eksplosiv lyd som blir borte med det samme, framhever man lyden ved å gjenta den i rask rekkefølge. Dette er for å lette bevisstgjøringen. Siden må en passe på at ikke elevene fortsetter å gjenta plosivene (eksplosjonslyder) når de leser.
7. La elevene si navnet «Gol» i kor, med raskt gjentatt /g/. Deretter får alle forsøke én og én. Gjør det samme med andre ord fra sangen med /g/ i framlyd.
8. Si at nå har vi hørt lyden /g/ godt, og nå skal de lære å kjenne den med taleorganene: «Si /g/. Kjenn etter hva du gjør med taleorganene: 'g/g/g/g/g/g/g/g-g'. Hva oppdaget du? Brukte du tunga? Brukte du leppa? Brukte du fortenner eller jeksler? Brukte du stemmen? Kom lufta ut gjennom nesa eller munnen? Nå skal jeg fortelle hva jeg gjør når jeg sier /g/: Jeg presser tungeryggen opp mot ganen mens lufta presser på. Så slipper jeg plutselig opp, og lyden farer ut som en liten eksplosjon. Jeg bruker også stemmen. Var det slik du gjorde det også? /g/ er en konsonant. Det er en vokal i bokstavnnavnet. Vi sier 'ge', for det er vanskelig å uttale /g/ alene.»
9. Gi elevene hvert sitt lommespeil, så de kan se artikulasjonen også. Tren dem i å kjenne på strupehodet for å avklare om det er stemt eller ustemt lyd.
10. Lag definisjonen sammen med elevene: «Når vi sier g-lyden, presser vi tungeryggen mot ganen, mens vi lar lufta presse på. Plutselig slipper vi ned tungeryggen, så lufta farer ut, som en liten eksplosjon. I tillegg bruker vi stemmen. Når vi holder fingrene på strupehodet, kan vi kjenne at det spretter ned og tilbake.»
11. Vis dem språklydhuset med alle konsonantlydene, så de ser hvor g-lyden bor. Forklar: «Leiligheten heter *Tungerygg-mot-gane*, fordi vi uttaler lyden med tungeryggen mot ganen. Vi ser at det er hjerte mellom K og G. De er et par, kanskje mann og kone. Vi sier lydene på samme måte, bare at /g/ bruker stemmen, mens /k/ bare bruker luft.» La elevene si disse to lydene annenhver gang, så de blir bevisste på likheter og ulikheter. De kan kjenne på strupehodet at det spretter ned og opp igjen på /g/, men ikke på /k/. Det er svært viktig å bruke tid på denne differensieringen mellom stemt–ustemt-par! Hør *Minimale par med K og G-vers!*
12. Gjennomgå talesymbolet – både enkeltdeler og helhet. La barna tegne det og forklare hva symbolet betyr.
13. Forklar at /g/ vanligvis skrives med bokstaven G/g på norsk. Men noen ganger blir stemmen borte når vi uttaler G-en i ord, og da blir det /k/, for de er parlyder. Likevel skriver vi G i de ordene. Noen ganger er det to G-er, som kalles dobbel konsonant. Det er et tegn på at vokalen foran er kort. G foran J er stum.

Demonstrer og forklar skrivemåten for den store G-en slik:

«Start ganske høyt over skrive linja, og lag en stor bue med åpningen i retning mot høyre. Vi begynner å skrive i retning oppover mot venstre. Buen skal berøre skrive linja og gå halvveis opp fra skrive linja igjen. Buen går over i ei vannrett linje i retning mot venstre. Linja har plass inni buen.»

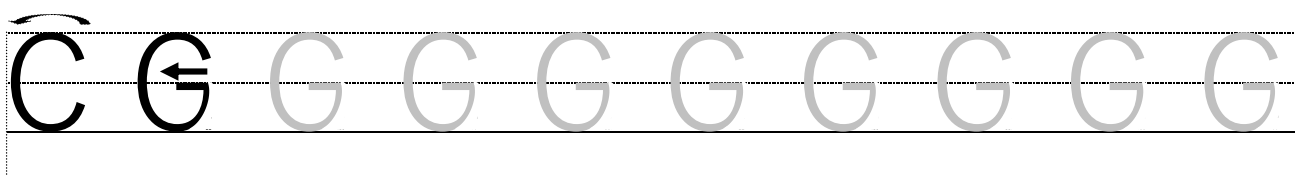
Demonstrer og forklar skrivemåten for den lille g-en slik:

«Start et lite stykke over skrive linja. Lag en lav rund form. Begynn i retning mot venstre. Den runde formen går over i ei loddrett linje, dypt ned under skrive linja. Linja går over i en liten bue i retning mot venstre, med åpningen i retning oppover.»

NB: I forskriften er uttrykket «bue med åpning i retning mot høyre / bue med åpning i retning oppover» forenklet til: «høyrebue / bue opp». Dette må forklares for barna.

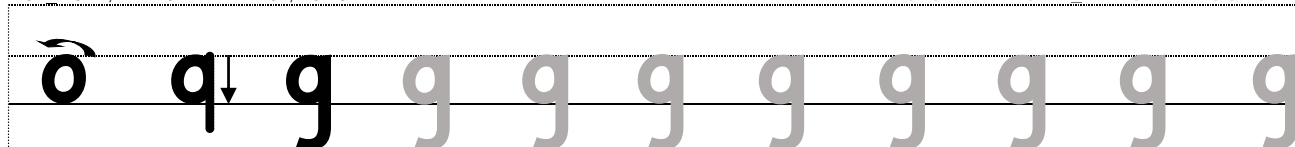
STOR HØYREBUE, VANNRETT

HØYREBUE BETYR BUE MED ÅPNING I RETNING MOT HØYRE

RUND FORM, DYP LODDRETT LINJE, BUE OPP

BUE OPP BETYR BUE MED ÅPNING I RETNING OPPOVER

G-LYD-VERS: SANG NR. 25

Tekst: Toril Karstad, vokal: Andrea Knudsen, 4.kl.
Komp og opptak: Øyvind Åge Berg, illustrasjon: Lydia Madeleine Popkema 7. kl.

Geir og Gunnar er gode,
gamle gubber fra Gol.
De har gustne gebiss, men
gliser glad som ei sol!

TALESYMBOL:

STREK UNDER STUM BOKSTAV = MINUS LYD, FEIT O HAR Å-LYD, FEIT E HAR Æ-LYD, INNRAMMET EI ER EI-DIFTONG.

Gjennomgang av språklyden /h/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk

1. Si til elevene at de skal få høre en sang. Oppgaven deres er å finne ut hvilken språklyd de hører ofte i sangen.
2. Syng sangen / spill av opptaket for elevene. Framhev hver /h/.
3. Få svar fra elevene på hvilken lyd det gjelder. Se på bildet, og oppdag hva som har lyden /h/ i ordet.
4. Syng sangen flere ganger, så elevene lærer den. Forklar vanskelige uttrykk: At støvet har *hoper seg opp*, betyr at det har samlet seg masse støv. Å *harke* er å kremte, å *slarke* er å sitte løst. Det føles nok som om halsen ikke er på plass. Å ha *ansvar* betyr å ha en viktig oppgave. *Helse* betyr å være sunn og frisk. Hege må passe på så ikke far blir syk av alt støvet som virvler opp. Far har nok astma og kan lett bli syk av støv.
5. Les opp ett og ett ord fra teksten. Hver gang barna hører aktuell lyd, skal de gi tegn.
6. Si at elevene skal lære å si ordene i sangen på en ny måte. Si ordet «huff» slik: «hhhhhh-uff».
7. La elevene si ordet «huff» i kor, med uthalt /h/. Deretter får alle forsøke én og én. Gjør det samme med andre ord fra sangen. Øv deretter på å si lyden *svakt* og *lenge*. Ta inn masse pust, og se hvor lenge barna kan holde på lyden! (Dette er for å bevisstgjøre på at /h/ ikke er en eksplosjonslyd, og for å forberede lesing av ord med /h/.)
8. Si at nå har vi hørt lyden /h/ godt, og nå skal de lære å kjenne den med taleorganene: «Si /h/. Kjenn etter hva du gjør med taleorganene: 'hhhhhhhhhhhhhh'. Hva oppdaget du? Brukte du tunga? Brukte du leppa? Brukte du fortannen eller jeksler? Brukte du stemmen? Kom lufta ut gjennom nesa eller munnen? Nå skal jeg fortelle hva jeg gjør når jeg sier /h/: Jeg puster fra strupen. Jeg bruker ikke stemmen, men jeg kan kjenne at struphodet rører seg, fordi lyden lages i strupen. Var det slik du gjorde det også? /h/ er en konsonant. Det er en vokal i bokstavnnavnet. Vi sier 'hå', for det er vanskelig å uttale /h/ alene.»
9. Gi elevene hvert sitt lommespeil, så de kan se artikulasjonen også.
10. Lag definisjonen sammen med elevene: «Når vi sier /h/, lager vi pustelyd fra strupen. Men vi bruker ikke stemmen.»
11. Ord med h-lyd er vanskelige å lese i starten. Barna har tendens til å bruke opp all lufta, så de ikke får luft til å fullføre ordet. Øv derfor å si lyden *svakt* og *lenge*. Se hvor lenge barna kan holde på lyden!
12. Forklar at /h/ alltid skrives med bokstaven H på norsk. Bokstaven H kan noen ganger stå foran J eller V først i ord, men da er H-en stum og har ingen lyd. HJ = j-lyd, HV = v-lyd.

Demonstrer og forklar skrivemåten for den store H-en slik:

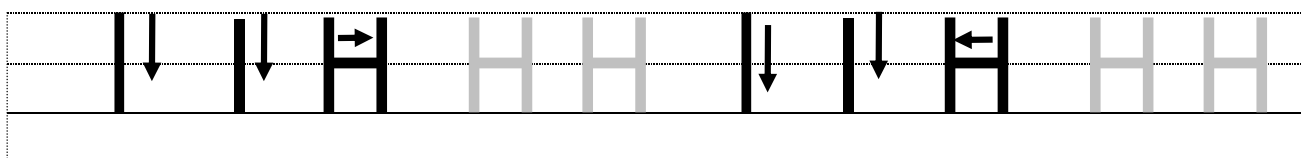
Instruksjon for høyrehendte: «Start høyt over skrive linja, og lag ei loddrett linje i retning nedover til skrive linja. Lag ei likedan linje litt til høyre for den første linja. Lag ei vannrett linje som har plass midt mellom de loddrette linjene. Skriv den fra venstre til høyre linje.»
Mulig alternativ for venstrehendte: «... Lag ei vannrett linje som har plass midt mellom de loddrette linjene. Skriv fra høyre til venstre linje.»

Demonstrer og forklar skrivemåten for den lille h-en slik:

«Start høyt over skrive linja, og lag ei loddrett linje i retning nedover til skrive linja.
Den går over i en lav bue til høyre for linja. Buen har åpningen i retning nedover og skal ende på skrive linja.»

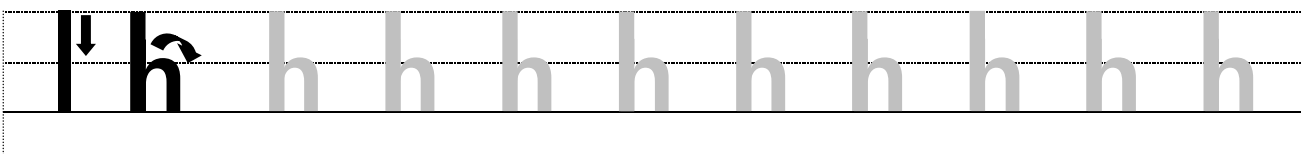
Høyre: LODDRETT NED, LODDRETT NED, VANNRETT

Venstre: LODDRETT NED, LODDRETT NED, VANNRETT

LODDRETT NED, BUE NED

BUE NED BETYR BUE MED ÅPNING I RETNING NEDOVER

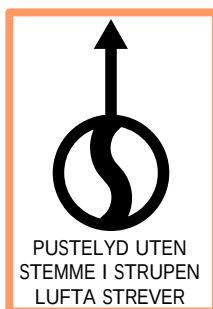
H-LYD-VERS: CD NR. 15

Tekst: Toril Karstad, mel: tradisjonell, vokal: Hanna Elisabeth Johansen 9.kl.
Komp og opptak: Øyvind Åge Berg, illustrasjon: Lydia Madeleine Popkema 8. kl.

Hege, hun koster. Hansen, han hoster.
Huff, her har støvet hopet seg opp!
Hansen, han harker. Halsen hans slarker.
Hele hans hode hyler: «Hold opp!»
«Hør her, du Hege, husk at du har
ansvar for hele helsa hans far!»
Hege, hun stopper. Hansen, han hopper.
Hei, hå, nå er han rar!

TALESYMBOL:

STREK UNDER STUM BOKSTAV = MINUS LYD, FEIT O HAR Å-LYD,
FEIT E HAR Æ-LYD, FEIT S HAR ſ-LYD, INNRAMMET EG/EI ER EI-DIFTONG.

Gjennomgang av språklyden /i/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk

1. Si til elevene at de skal få høre en sang. Oppgaven deres er å finne ut hvilken språklyd de hører ofte.
2. Syng sangen / spill av opptaket for elevene. Framhev hver /i/.
3. Få svar fra elevene på hvilken lyd det gjelder. Se på bildet, og oppdag hva som har lyden /i/ i ordet.
4. Syng sangen flere ganger, så elevene lærer den. Forklar vanskelige uttrykk: *Ivrig* betyr at man holder interessert på og ikke gir seg fort. *Ille* betyr dårlig. *Iglo* er et snø- og ishus med form som en halvkule. Inuitene – som før kaltes eskimoer – bodde i igloer i gamle dager. *Stig inn* betyr: gå inn eller kom inn.
5. Les opp ett og ett ord fra teksten. Hver gang barna hører aktuell lyd, skal de gi tegn.
6. Si at elevene skal lære å si ordene i sangen på en ny måte. Si ordet «is» slik: «iiiiiiiiiii-s» med i-en uthalt.
7. La elevene si ordet «is» i kor, med uthalt /i/. Deretter får alle forsøke én og én. Gjør det samme med andre ord fra sangen som starter med lang i-lyd: *Iver, ivrig, Ibrahim, iglo, isbiter*. Forklar at noen ord i sangen har kort i-lyd, og de har en annen klang, som i: *Inge, ille, Ingrid, ikke, inn*.
8. Si at nå har vi hørt lyden /i/ godt, og nå skal de lære å kjenne den med taleorganene: «Si /i/. Kjenn etter hva du gjør med taleorganene. 'iiiiiiiiiiiiiii'. Hva oppdaget du? Brukte du tunga? Brukte du leppa? Brukte du fortenner eller jeksler? Brukte du stemmen? Kom lufta ut gjennom nesa eller munnen? Nå skal jeg fortelle hva jeg gjør når jeg sier /i/: Jeg åpner leppene litt og trekker dem utover, nesten som et smil. Tungespissen ligger mot fortennene nede, og tungeryggen berører nesten ganen. Jeg bruker stemmen. Var det slik du gjorde det også? /i/ er en vokal, en syngelyd. Bokstavnnavnet og lyden er det samme, /i/. Når vi sier vokaler, er det ingen stengsler i munnen. Men munnåpningen er forskjellig, og tunga har forskjellig plassering. Når vi sier /i/, er tunga nær ganen.» La barna holde tommelen under haka og pekefingeren på nesa, mens de sier «i-æ-i-æ-i-æ» vekselvis. Da vil de merke at kjeven går ned på /æ/ og opp på /i/.
9. Gi elevene hvert sitt lommespill, så de kan se artikulasjonen også. Tren dem i å kjenne på strupehodet for å avklare om det er stemt eller ustemt lyd. La barna si lang og kort i-lyd annenhver gang.
10. Lag definisjonen sammen med elevene: «Når vi sier /i/, åpner vi munnen litt og trekker leppene utover, nesten som i smilestilling. Tungespissen berører fortennene nede, og tungeryggen berører nesten ganen. Vi bruker stemmen.»
11. Forklar at /i/ nesten alltid skrives med bokstaven /i/ på norsk. Men i noen ord som kommer fra andre land, er det en annen skrivemåte, som den siste i-lyden i *ishockey*. Hvordan skrives den der, tro?

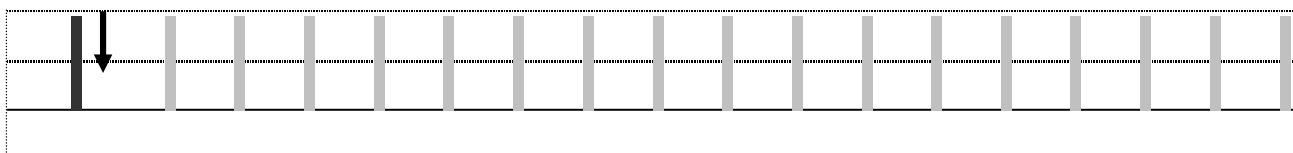
Demonstrer og forklar skrivemåten for den store l-en slik:

«Start høyt over skrive linja, og lag ei loddrett linje i retning nedover, helt ned til skrive linja.»

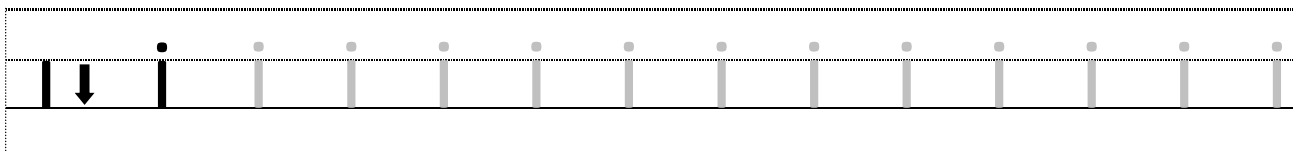
Demonstrer og forklar skrivemåten for den lille i-en slik:

«Start et lite stykke over skrive linja, og lag ei loddrett linje i retning nedover, helt ned til skrive linja. Sett prikk over linja.»

LODDRETT NED

LODDRETT NED, PRIKK

I-LYD-VERS: SANG NR. 5

Tekst: Toril Karstad, komp og opptak: Øyvind Åge Berg,
vokal: Hanna Naomi Elstrøm, 3.kl., illustrasjon: Benedicte Samira Popkema & Lydia Madeleine Popkema

Iver og Inge er ivrig på ishockey.

Isen er ille, og Ingrid er ikke blid.

Ibrahims iglo av isbiter blir så fin.

Stig inn og spis klementin!

OPPGAVE 1: HØR PÅ OPPTAKET, OG PRØV Å LÆRE VISA.

OPPGAVE 2: SETT RING RUNDT HVER I, OG SI LYDEN I.

OPPGAVE 3: SETT RING RUNDT HVER i, OG SI LYDEN I.

OPPGAVE 4: LES HELE TEKSTEN HVIS DU KAN.

STREK UNDER STUM BOKSTAV = MINUS LYD.

FEIT E HAR Æ-LYD, FEIT Y HAR I-LYD, FEIT O HAR Å-LYD, FEIT N/INNRAMMET NG HAR ŋ-LYD.

Gjennomgang av språklyden /j/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk

1. Si at de skal få høre en sang. Oppgaven er å finne ut hvilken språklyd de hører ofte i sangen.
2. Syng sangen / spill av opptaket for elevene. Framhev hver /j/.
3. Få svar fra elevene på hvilken lyd det gjelder. Se på bildet, og oppdag hva som har lyden /j/ i ordet.
4. Syng sangen flere ganger, så elevene lærer den. Forklar vanskelige uttrykk: En *jeger* jakter på dyr og skyter dem. *Hjort* er et dyr med gevir. Den ligner på et rådyr, men er større og har en annen hodeform. Å *jogge* er å småløpe. En *jentegjeng* er mange jenter som holder sammen. *Jettfly* er fly med jetmotor, som er en slags rakettmotor. Både *jagerfly* og store passasjerfly har jetmotor. På bildet ser vi et jagerfly. *Jerv* er et mårdyr. Det fins litt jerv i Norge. Den jakter mye på reinsdyr.
5. Les opp ett og ett ord fra teksten. Hver gang barna hører aktuell lyd, skal de gi tegn.
6. Si at elevene skal lære å si ordene i sangen på en ny måte. Si ordet «jeger» slik: «jjjjjjjjj-eger» med uthalt j-lyd.
7. La elevene si ordet «jeger» i kor, med uthalt j-lyd. La dem si j-lyden med kraft! Da kjenner de lettere artikuleringen. Dessuten gir dette grunnlag for å sammenligne lyden med parlyden /ç/ (kj-lyden), som egentlig har mer friksjon enn norske /j/. Deretter får alle forsøke én og én. Gjør det samme med andre ord fra sangen som har /j/ i framlyd. Deretter øver dere på å si lyden *uthalt* og *svakt*. Ta inn masse pust, og se hvor lenge barna kan holde på lyden! (Dette er for å bevisstgjøre på at /j/ ikke er en eksplosjonslyd.)
8. Si at nå har vi hørt lyden /j/ godt, og nå skal de lære å kjenne den med taleorganene: «Si /j/. Kjenn etter hva du gjør med taleorganene: 'jjjjjjjjjjjjjjjjjj'. Hva oppdaget du? Brukte du tunga? Brukte du leppa? Brukte du fortenner eller jeksler? Brukte du stemmen? Kom lufta ut gjennom nesa eller munnen? Nå skal jeg fortelle hva jeg gjør når jeg sier /j/: Jeg trykker sidene på tungeryggen opp mot ganen og jekslene, mens lufta presser seg ut gjennom munnen. Jeg bruker også stemmen. Var det slik du gjorde det? /j/ er en konsonant. Det er en vokal i bokstavnavnet. Vi sier 'je', for det er vanskelig å uttale /j/ alene.»
9. Gi elevene hvert sitt lommespeil, så de kan se artikuleringen også. Tren dem i å kjenne på strupehodet for å avklare om det er stemt eller ustemt lyd.
10. Lag definisjonen sammen med elevene: «Når vi sier j-lyden, presser vi sidene på tungeryggen mot ganen og jekslene, mens vi lar lufta presse seg gjennom på midten. I tillegg bruker vi stemmen. Når vi holder fingrene på strupehodet, kan vi kjenne at det dirrer.»
11. Vis dem språklydhuset med alle konsonantlydene, så de ser hvor j-lyden bor. Forklar: «Leiligheten heter *Tungerygg-mot-gane*, fordi vi uttaler lyden med tungeryggen mot ganen. Vi ser at det er hjerte mellom J og ç. De er et par, kanskje mann og kone. Vi sier lydene på samme måte, bare at /j/ bruker stemmen, mens ç bare bruker luft.» La elevene si disse to lydene annenhver gang, så de blir bevisste på likheter og ulikheter. La dem kjenne på strupehodet. Si at de skal få øve mer på den ustemte lyden når de har lært alle bokstavlydene.
12. Gjennomgå talesymbolet – både enkeltdeler og helhet. La barna tegne det og forklare hva symbolet betyr.
13. Forklar at /j/ kan skrives på flere måter. J skrives med J, GJ og HJ. Da er G og H stumme bokstaver. G og H foran J i begynnelsen av ord skal ikke leses. Foran /il/, /yl/ og ei-lyd med Ei skrives J-lyden med G. Da er G vikar for J. Men foran ei-lyd med EG i ordet JEG skrives den med J. Spør om elevene klarer å finne ordet JEG i sangen, de tre ordene med HJ, de tre med GJ og det ene med G for j-lyden. Les historien om Jonas, som tar for seg disse fenomenene (i J-lyd-heftet i begge progresjoner).

Demonstrer og forklar skrivemåten for den store J-en slik:

«Start høyt over skrivelinja, og lag ei loddrett linje i retning nedover, nesten ned til skrivelinja. Den går over i en liten bue til venstre for linja, med åpningen i retning oppover. Buen skal berøre skrivelinja.»

Demonstrer og forklar skrivemåten for den lille j-en slik:

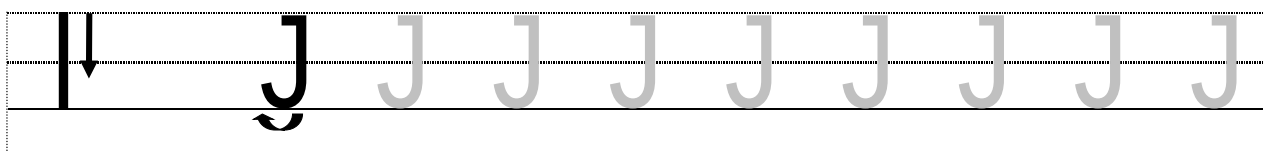
«Start et lite stykke over skrivelinja, og lag ei loddrett linje i retning nedover, dypt ned under skrivelinja. Den går over i en liten bue til venstre for linja, med åpningen i retning oppover.»

NB: I forskriften er uttrykket «liten bue med åpning i retning oppover» forenklet til: «liten bue opp».

Dette må forklares for barna: «Bue opp» er bue med åpning i retning oppover!

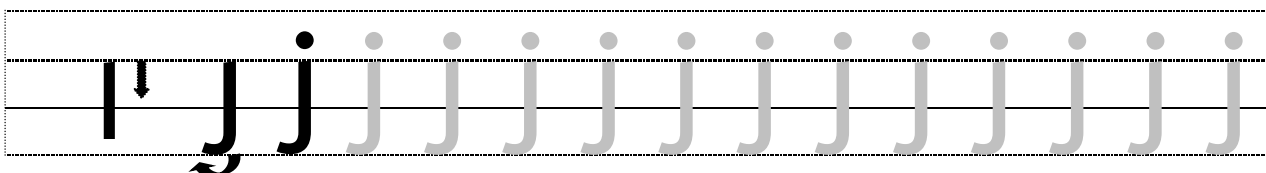
LODDRETT NED, MOT VENSTRE, LITEN BUE OPP

BUE OPP BETYR BUE MED ÅPNING I RETNING OPPOVER

DYP LODDRETT LINJE, BUE OPP, PRIKK

BUE OPP BETYR BUE MED ÅPNING I RETNING OPPOVER

J-LYD-VERS: SANG NR. 28

Tekst: Toril Karstad, vokal: Christa Marie Bentzen 6.kl.
Komp og opptak: Øyvind Åge Berg, illustrasjon: Lydia Madeleine Popkema 7 kl.

Jeg gikk til jeger Jonas. Vi jaktet jo på hjort.
Jeg gjorde gjerne jobben og jogget jevnt og fort.
En jente gjeng fant jordbær bak et hjul.
Et jetfly jagde jerv og hjort i skjul.

TALESYMBOL:

STREK UNDER STUM BOKSTAV = MINUS LYD, FEIT E HAR Æ-LYD, FEIT O HAR Å-LYD,
FEIT G HAR J-LYD, INNRAMMET RT ER ʀ-LYD, RN ER ɾ-LYD, NG ER ŋ-LYD, SKJ ER ʃ-LYD.

Gjennomgang av språklyden /k/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk

1. Si til elevene at de skal få høre en sang. Oppgaven deres er å finne ut hvilken språklyd de hører ofte i sangen.
2. Syng sangen / spill av opptaket for elevene. Framhev hver /k/.
3. Få svar fra elevene på hvilken lyd det gjelder. Se på bildet, og oppdag hva som har lyden /k/ i ordet.
4. Syng sangen flere ganger, så elevene lærer den.
5. Les opp ett og ett ord fra teksten. Hver gang barna hører aktuell lyd, skal de gi tegn.
6. Si at elevene skal lære å si ordene i sangen på en ny måte.
Si ordet «kan» slik: «k/k/k/k/k/k/k/k/k-k-an» med k-lyden gjentatt i rask rekkefølge.
7. La elevene si ordet «kan» i kor, med raskt gjentatt /k/. Deretter får alle forsøke én og én. Gjør det samme med andre ord fra sangen med k-lyd i framlyd.
8. Si at nå har vi hørt lyden /k/ godt, og nå skal de lære å kjenne den med taleorganene: «Si /k/. Kjenn etter hva du gjør med taleorganene: 'k/k/k/k/k/k/k/k/k/k/k'. Hva oppdaget du? Brukte du tunga? Brukte du leppa? Brukte du fortenner eller jeksler? Brukte du stemmen? Kom lufta ut gjennom nesa eller munnen? Nå skal jeg fortelle hva jeg gjør når jeg sier /k/: Jeg presser tungeryggen mot ganen mens lufta presser på. Så åpner jeg plutselig, og lufta farer ut som en liten eksplosjon. Jeg bruker ikke stemmen. Var det slik du gjorde det også? /k/ er en konsonant. Det er en vokal i bokstavnnavnet. Vi sier 'kå', for det er vanskelig å uttale /k/ alene.»
9. Gi elevene hvert sitt lommespill, så de kan se artikulasjonen også. Tren dem i å kjenne på strupehodet for å avklare om det er stemt eller ustemt lyd.
10. Lag definisjonen sammen med elevene: «Når vi sier k-lyden, presser vi tungeryggen mot ganen, mens vi lar lufta presse på. Plutselig åpner vi opp, så lufta farer ut, som en liten eksplosjon. Vi bruker ikke stemmen. Når vi holder fingrene på strupehodet, kan vi kjenne at det ikke spretter ned og opp, selv om vi kjenner en liten bevegelse.»
11. Vis dem språklydhuset med alle konsonantlydene, så de ser hvor k-lyden bor! Leiligheten heter *Tungerygg-mot-gane*, fordi vi uttaler lyden med tungeryggen mot ganen. Det er viktig å bevisstgjøre barna på stemt–ustemt-par: «Vi ser at det er hjerte mellom G og K. De er et par, kanskje mann og kone. Vi sier lydene på samme måte, bare at /g/ bruker stemmen, mens /k/ bare bruker luft.» La elevene si disse to lydene annenhver gang, så de blir bevisste på likheter og ulikheter. De kan kjenne på strupehodet at det spretter ned og opp igjen på /g/, men ikke på /k/. Det er svært viktig å bruke tid på denne differensieringen mellom stemt–ustemt-par. Hør på *Minimale par med K og G-verset!* Gjennomgå talesymbolet – både enkeltdele og helhet. La barna tegne det og forklare hva symbolet betyr.
13. Forklar at /k/ skrives med bokstaven K i vanlige ord på norsk, men at noen navn og utenlandske ord har C eller CH isteden: *Cato, Christian, Christine, Joachim, Michael, Michaela, Nicholas, Richard, Janniche, Rachel, Wenche*. Noen ganger høres det ut som det er k-lyd i ord, fordi g-lyden blir stemmeløs. Da skrives ordet med G likevel. Sånn er det i ordene *lagt, sagt, stygt* og *trygt*.

Demonstrer og forklar skrivemåten for den store K-en slik:

Instruksjon for høyrehendte: «Start høyt over skrive linja, og lag ei loddrett linje i retning nedover til skrive linja. Start midt på den loddrette linja, og lag ei kort, skrå linje i retning oppover mot høyre. Start på samme sted, og lag ei kort, skrå linje i retning nedover mot høyre, helt ned til skrive linja.»

Mulig alternativ for venstrehendte (og høyrehendte): «... Start til høyre for toppen av den loddrette linja. Lag ei skrå linje i retning nedover mot venstre, til midten av den loddrette linja. Linja går over i ei skrå linje i retning nedover mot høyre, helt ned til skrive linja.»

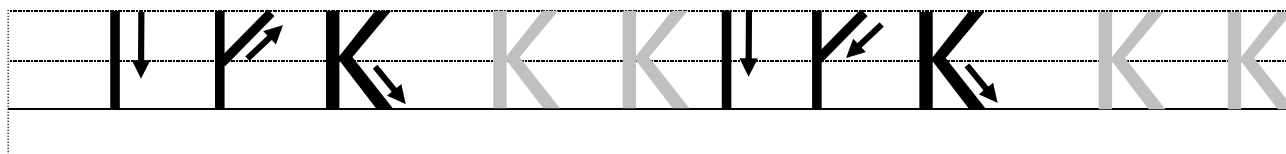
Demonstrer og forklar skrivemåten for den lille k-en slik:

Instruksjon for høyrehendte: «Start høyt over skrive linja, og lag ei loddrett linje i retning nedover til skrive linja. Start litt nedenfor midten av den loddrette linja, og lag ei kort, skrå linje i retning oppover mot høyre. Start på samme sted og lag ei kort skrå linje i retning nedover mot høyre, helt ned til skrive linja.

Mulig alternativ for venstrehendte (og høyrehendte): «Start høyt over skrive linja, og lag ei loddrett linje i retning nedover til skrive linja. Start til høyre for den loddrette linja, litt ovenfor midten, og lag ei skrå linje i retning nedover mot venstre. Linja skal ende på den loddrette linja, litt nedenfor midten. Linja går over i ei skrå linje i retning nedover mot høyre, helt ned til skrive linja.»

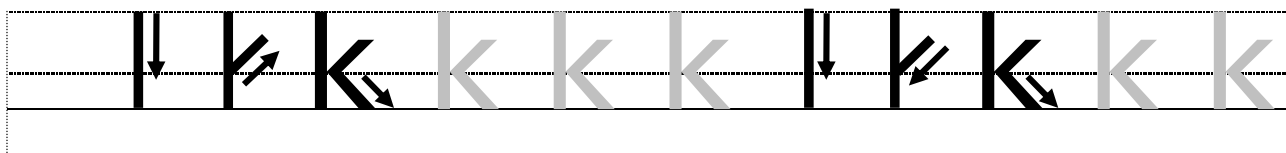
Høyre: LODDRETT NED, SKRÅTT OPP, SKRÅTT NED

Venstre: LODDRETT NED, SKRÅTT NED, SKRÅTT NED

Høyre: LODDRETT NED, SKRÅTT OPP, SKRÅTT NED

Venstre: LODDRETT NED, SKRÅTT NED, SKRÅTT NED

K-LYD-VERS: SANG NR. 26

Tekst: Toril Karstad, vokal: Andrea Knudsen, 4.kl.
Komp og opptak: Øyvind Åge Berg, illustrasjon: Lydia Madeleine Popkema 7. kl.

Kan du knytte en knute?
Kan du klappe en katt?
Kan skje klinker du kuler
eller klatrer i kratt?

TALESYMBOL:

STREK UNDER STUM BOKSTAV = MINUS LYD, INNRAMMET SKJ ER J-LYD,

FEIT N I KANSKJE HAR ŋ-LYD, FEIT N I KLINKER HAR ɲ-LYD.

Gjennomgang av språklyden /l/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk

1. Si til elevene at de skal få høre en sang. Oppgaven deres er å finne ut hvilken språklyd de hører ofte i sangen.
2. Syng sangen / spill av opptaket for elevene. Framhev hver /l/.
3. Få svar fra elevene på hvilken lyd det gjelder. Se på bildet, og oppdag hva som har lyden /l/ i ordet.
4. Syng sangen flere ganger, så elevene lærer den. Forklar vanskelige uttrykk: Å være *leken* betyr at man gjerne vil leke. *Lampeskjerm* er noe som er rundt lyspæra, så det ikke skal bli så skarpt skinn. *Lekker* betyr flott. Å være *lerkeglad* betyr å være veldig glad. Lerka er en liten fugl som synger og synger så sprudlende at den høres glad ut. Ål er en lang, rund fisk som nesten ligner en orm. Å være *lattermild* betyr at man ler lett av ting.
5. Les opp ett og ett ord fra teksten. Hver gang barna hører aktuell lyd, skal de gi tegn.
6. Si at elevene skal lære å si ordene i sangen på en ny måte.
Si ordet «lille» slik: «llllllllllllllllllll -i-llllllllllllllllllll -e!»
7. La elevene si ordet «lille» i kor, med uthalte /l/-er begge steder. Deretter får alle forsøke én og én. Gjør det samme med andre ord fra sangen med /l/ i framlyd.
8. Si at nå har vi hørt lyden /l/ godt, og nå skal de lære å kjenne den med taleorganene: «Si /l/. Kjenn etter hva du gjør med taleorganene: 'llllllllllllllll'. Hva oppdaget du? Brukte du tunga? Brukte du leppa? Brukte du fortennen eller jeksler? Brukte du stemmen? Kom lufta ut gjennom nesa eller munnen? Nå skal jeg fortelle hva jeg gjør når jeg sier /l/: Jeg bretter tungespissen opp mot bakgommen og lar lufta passere på sidene. Jeg bruker stemmen. Var det slik du gjorde det også?» Snakk med barna om hva det betyr at vi bruker stemmen. La dem legge hånda på strupehodet og kjenne at det dirrer mens de sier /l/. La dem hviske /l/ og kjenne at de ikke bruker stemmen da. Forklar at det er stemmebåndene som dirrer. Bruk hendene mot hverandre for å vise hvordan stemmebåndene åpner og lukker seg. /l/ er en konsonant. Det er en vokal i bokstavnnavnet. Vi sier 'ell'.
9. Gi elevene hvert sitt lommespeil, så de kan se artikuleringen også. La dem kjenne på strupehodet. Forklar om den fremre l-lyd foran /a/ og /å/ (så sant alle eller noen av elevene har denne i dialekten. NB: I noen
10. dialekter forekommer fremre /l/ foran andre vokaler, som /i/: bil'n.) «Når vi sier de fleste l-lydene i sangen, legger vi tungespissen opp mot bakgommen, slik vi gjorde. Dette er den bakre l-lyden. Men vi har en l-lyd der vi setter tungebladet (rett bak tungespissen) mot forgommen (det ruglete området rett bak fortennene) også. Dette er den fremre l-lyden. Denne l-lyden fins i ordet «ål». Si «ål», og kjenn at tungespissen rører ved fortennene da.» (Dette er naturligvis en dialektavhengig sak. Man må om nødvendig snakke om palatal eller tjukk l-lyd. Og i noen dialekter bruker man bare den bakre l-en.) Snakk igjen om bruk av stemmen, kjenn på strupehodet, og si /l/. Hvisk /l/.
11. Lag definisjonene sammen med elevene: «Når vi sier bakre /l/, bretter vi tungespissen opp mot bakgommen og lar lufta passere på sidene, og så bruker vi stemmen. Og når vi sier fremre /l/, plasserer vi tungebladet mot forgommen og gjør på samme måte.»
12. Vis dem språklydhuset med alle konsonantlydene, så de ser hvor l-lyden bor. Leiligheten til den fremre l-lyden heter *Tungeblad-mot-forgom*, fordi vi uttaler lyden med tungebladet mot forgommen. Den bakre l-lyden bor i *Tungespiss-mot-bakgom-leiligheten*.
13. Gjennomgå talesymbolene – både enkeltdele og helhet. La barna tegne dem og forklare hva symbolene betyr.
14. Forklar at den bakre l-lyden noen ganger skrives med RL (dialektavhengig). Da er R-en stum. De fleste sier den bakre l-en da, selv om det er /a/ eller /å/ foran: *farlig*, *dårlig*.

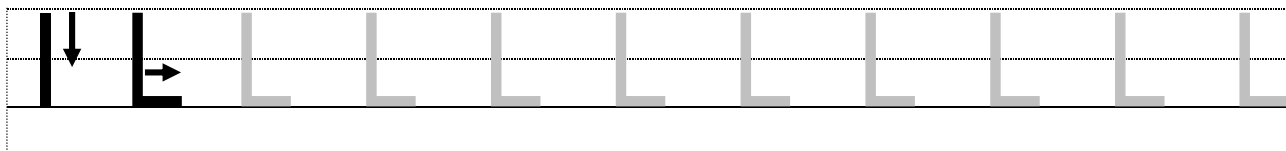
Demonstrer og forklar skrivemåten for den store L-en slik:

«Start høyt over skrivelinja. Lag ei loddrett linje i retning nedover til skrivelinja. Den går over i ei vannrett linje på skrivelinja, i retning mot høyre.»

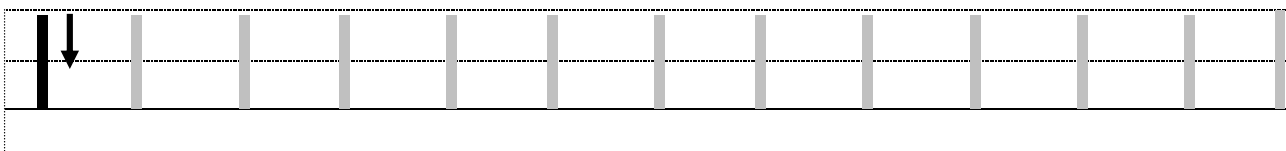
Demonstrer og forklar skrivemåten for den lille l-en slik:

«Start høyt over skrivelinja. Lag ei loddrett linje i retning nedover til skrivelinja.»

LODDRETT NED, VANNRETT

LODDRETT NED

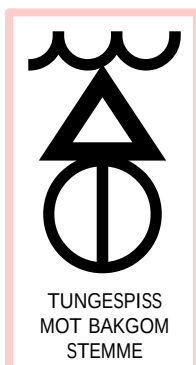
L-LYD-VERS: SANG NR. 2

Melodi: J Nicolaisen tekst og vokal: Toril Karstad/sørlandsuttale: Elisabeth Hognestad 6.kl.,
komp og opptak: Øyvind Åge Berg, illustrasjon: Lydia Madeleine Popkema 7. kl.

Lille, lekne legobygger La rs lot leken ligge
mens han lagde lampe skjerm til Lisa Li.
Lisa likte lampe skjermen. Lampa ble så lekker.
Lisa Li ble lerkeglad, og La rs ble blid.
La rs, han fisket straks.
La rs fikk ål og laks.
La rs ble lattermild. Han lo og sa:
«Livlig, lekker laks gjør livet lykkelig å leve.
Ål og laks til kvelds blir lekker rt, hipp hurra!»

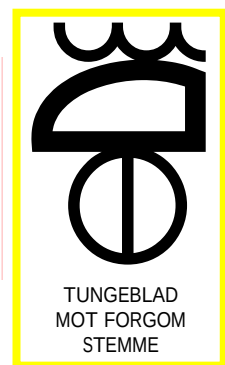
TALESYMBOL 1:

TALESYMBOL 2 ER ETTER A OG Å I MANGE DIALEKTER

STREK UNDER STUM BOKSTAV = MINUS LYD, FEIT E HAR Æ-LYD, FEIT O HAR Å-LYD, INNRAMMET SKJ ER ƒ-LYD, INNRAMMET RT ER ʈ-LYD.

TALESYMBOL 2:

Gjennomgang av språklyden /m/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk

1. Si til elevene at de skal få høre en sang. Oppgaven deres er å finne ut hvilken språklyd de hører ofte.
2. Syng sangen / spill av opptaket for elevene. Framhev hver /m/.
3. Få svar fra elevene på hvilken lyd det gjelder. Se på bildet, og oppdag hva som har lyden /m/ i ordet.
4. Syng sangen flere ganger, så elevene lærer den. Forklar vanskelige uttrykk: *Malermester* er en som er fullt utdannet maler, en som har fagbrev i malerfaget. *Mang en* betyr mange.
5. Les opp ett og ett ord fra teksten. Hver gang barna hører aktuell lyd, skal de gi tegn.
6. Si at elevene skal lære å si ordene i sangen på en ny måte.
Si ordet «mor» slik: «mmmmmm-or».
7. La elevene si ordet «mor» i kor, med uthalt /m/-lyd. Deretter får alle forsøke én og én. Gjør det samme med andre ord fra sangen med /m/ i framlyd – som gjelder alle m-ordene.
8. Si at nå har vi hørt lyden /m/ godt, og nå skal de lære å kjenne den med taleorganene: «Si /m/. Kjenn etter hva du gjør med taleorganene: 'mmmmmmmm'. Hva oppdaget du? Brukte du tunga? Brukte du leppa? Brukte du fortenner eller jeksler? Brukte du stemmen? Kom lufta ut gjennom nesa eller munnen? Nå skal jeg fortelle hva jeg gjør når jeg sier /m/: Jeg presser leppene sammen, så luftveien ut gjennom munnen blir stengt. Derfor kommer lufta ut av nesa – det kjenner jeg når jeg holder hånda foran nesa. Jeg bruker også stemmen. Var det slik du gjorde det også?» Snakk med barna om hva det betyr at vi bruker stemmen. La dem legge hånda på strupehodet og kjenne at det dirrer mens de sier /m/. La dem hviske /m/ og kjenne at de ikke bruker stemmen da. Forklar at det er stemmebåndene som dirrer. Bruk hendene mot hverandre for å vise hvordan stemmebåndene åpner og lukker seg.
/m/ er en konsonant. Det er en vokal i bokstavnnavnet. Vi sier 'em'.
9. Gi elevene hvert sitt lommespeil, så de kan se artikulasjonen også.
10. Lag definisjonen sammen med elevene: «Når vi sier /m/, presser vi leppene sammen, så luftveien ut gjennom munnen blir stengt. Så bruker vi stemmen, og lufta kommer ut gjennom nesa.»
11. Vis dem språklydhuset med alle konsonantlydene, så de ser hvor m-lyden bor. Leiligheten heter *Leppe-mot-leppe*, fordi vi uttaler lyden med leppe mot leppe.
12. Gjennomgå talesymbolet – både enkeltdele og helhet. La barna tegne det og forklare hva symbolet betyr.
13. Forklar at /m/ skrives med bokstaven M på norsk. Men noen ganger er det to M-er, som betyr at vokalen foran er kort. Og det hender at det høres ut som et ord har /n/ når vi setter to ord sammen. For eksempel kan noen si «tannpirker» sånn at n-en høres ut som /m/. Men vi skriver N likevel, og vi hører at det er en n-lyd hvis vi bare sier «tann».

Demonstrer og forklar skrivemåten for den store M/M-en slik:

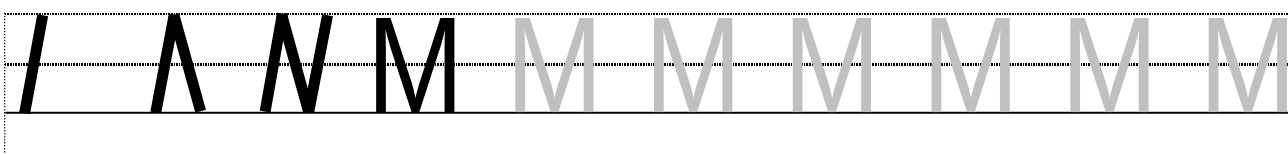
M: «Start nede på skrive linja, og lag først ei skrå linje i retning oppover mot høyre. Den går over i ei skrå linje i retning nedover mot høyre, helt ned til skrive linja. Den går over i ei skrå linje i retning oppover mot høyre. Den går over i ei skrå linje i retning nedover mot høyre, helt ned til skrive linja.»

M: «Start nede på skrive linja, og lag først ei loddrett linje i retning oppover. Den går over i ei skrå linje i retning nedover mot høyre, helt ned til skrive linja. Den går over i ei skrå linje i retning oppover mot høyre. Den går over i ei loddrett linje i retning nedover, helt ned til skrive linja.»

Demonstrer og forklar skrivemåten for den lille m-en slik:

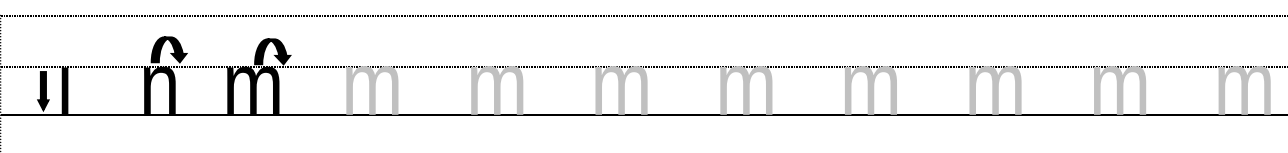
Start et lite stykke over skrive linja, og lag ei lav, loddrett linje i retning nedover til skrive linja. Den går over i en bue til høyre for linja, med åpningen i retning nedover. Buen er like høy som den loddrette linja, og den ender på skrive linja. Den går over i enda en bue til høyre for linja, med åpningen i retning nedover. Buen ender på skrive linja.

SKRÅTT OPP, SKRÅTT NED, SKRÅTT OPP, SKRÅTT NED

LODDRETT NED, BUE NED, BUE NED

BUE NED BETYR BUE MED ÅPNINGEN I RETNING NEDOVER

M-LYD-VERS: SANG NR. 8

Tekst: Toril Karstad, folkemelodi benyttet i *Lisa og Pers vise* av Ruth Sommerfeldt Jacobsen i *Syng med oss* (1945), komp og opptak: Øyvind Åge Berg, vokal: Frida Benedikte Iversen, 4. kl., illustrasjon: Lydia Madeleine Popkema 7. kl.

Malermester Madsen maler mang en mur.

Morgan maler månen. Mor og Mons går tur.

TALESYMBOL:

STREK UNDER STUM BOKSTAV = MINUS LYD,
FEIT O HAR Å-LYD, FEIT D HAR T-LYD, INNRAMMET NG ER ŋ-LYD.

Gjennomgang av språklyden /n/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk

1. Si til elevene at de skal få høre en sang. Oppgaven deres er å finne ut hvilken språklyd de hører ofte.
2. Syng sangen / spill av opptaket for elevene. Framhev hver /n/.
3. Få svar fra elevene på hvilken lyd det gjelder. Se på bildet, og oppdag hva som har lyden /n/ i ordet.
4. Syng sangen flere ganger, så elevene lærer den. Forklar vanskelige uttrykk: Å *nynne* er å synge stille, ofte med lukket munn. Nissen kan nesten *bli blå* av kulde. Hvis huden blir veldig kald, kan den bli blå.
5. Les opp ett og ett ord fra teksten. Hver gang barna hører aktuell lyd, skal de gi tegn.
6. Si at elevene skal lære å si ordene i sangen på en ny måte.
Si ordet «nå» slik: «nnnnnnnnn-å».
7. La elevene si ordet «nå» i kor, med uthalt /n/. Deretter får alle forsøke én og én. Gjør det samme med andre ord fra sangen med /n/ i framlyd.
8. Si at nå har vi hørt lyden /n/ godt, og nå skal de lære å kjenne den med taleorganene: «Si /n/. Kjenn etter hva du gjør med taleorganene: 'nnnnnnnnnnn'. Hva oppdaget du? Brukte du tunga? Brukte du leppa? Brukte du fortenner eller jeksler? Brukte du stemmen? Kom lufta ut gjennom nesa eller munnen? Nå skal jeg fortelle hva jeg gjør når jeg sier /n/: Jeg presser tungebladet (rett bak tungespissen) mot forgommen (det ruglete området rett bak fortennene), og luftveien ut gjennom munnen blir stengt. Derfor kommer lufta ut av nesa – det kjenner jeg når jeg holder hånda foran nesa. Jeg bruker også stemmen. Var det slik du gjorde det også?» Snakk med barna om hva det betyr at vi bruker stemmen. La dem legge hånda på strupehodet og kjenne at det dirrer mens de sier /n/. La dem hviske /n/ og kjenne at de ikke bruker stemmen da. Forklar at det er stemmebåndene som dirrer. Bruk hendene mot hverandre for å vise hvordan stemmebåndene åpner og lukker seg.
/n/ er en konsonant. Det er en vokal i bokstavnnavnet. Vi sier 'enn'.
9. Gi elevene hvert sitt lommespeil, så de kan se artikulasjonen også.
10. Lag definisjonen sammen med elevene: «Når vi sier /n/, presser vi tungebladet mot forgommen, og luftveien ut gjennom munnen blir stengt. Så bruker vi stemmen, og lufta kommer ut gjennom nesa.» (Barna holder hånda foran munnen og kjenner at lufta kommer ut av nesa.) Har dialekten palatal n-lyd også, må man analysere denne og lage en annen definisjon.
11. Vis dem språklydhuset med alle konsonantlydene, så de ser hvor n-lyden bor. Leiligheten heter *Tungeblad-mot-forgom*, fordi vi uttaler lyden med tungebladet mot forgommen.
12. Noen barn forveksler /n/ og ///. Sammenlign da lydene: «Når vi sier /n/, stenger tunga for lufta, så lufta går ut gjennom nesa. /n/ er en *nnnnneselyd*. // slipper isteden lufta ut gjennom munnen. // er en *llllllluftlyd*.» La barna si // og /n/ vekselvis og kjenne etter. Noen kan ha nytte av å tegne bildet av ei nese og skrive *nese* – og den lille n-en likner jo litt på ei nese! – og tegne et ansikt der luft farer ut av munnen, og skrive *luft*. Se dette og flere ideer i dokumentet *Mnemoteknikkbilder* på nettressursen til Karstad (2020), del 2, kap. 5.
13. Gjennomgå talesymbolet – både enkeltdeler og helhet. La barna tegne det og forklare hva symbolet betyr.
14. Forklar at /n/ skrives med bokstaven N/n på norsk. Men noen ganger er det to N-er, som betyr at vokalen foran er kort. Vi sier bare én n-lyd.

Demonstrer og forklar skrivemåten for den store N-en slik:

«Først lager vi ei loddrett linje i retning oppover fra skrivelinja. Den går over i ei skrå linje i retning nedover mot høyre, helt ned til skrivelinja. Den går over i ei loddrett linje i retning oppover.»

Demonstrer og forklar skrivemåten for den lille n-en slik:

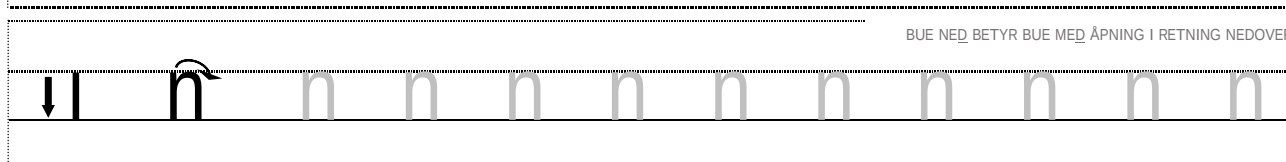
«Start et lite stykke over skrivelinja, og lag ei loddrett linje i retning nedover, helt ned til skrivelinja. Den går over i en bue til høyre for linja, med åpningen i retning nedover. Buen er like høy som den loddrette linja, og den ender på skrivelinja.»

LODDRETT OPP, SKRÅTT NED, LODDRETT OPP

LODDRETT NED, BUE NED

BUE NED BETYR BUE MED ÅPNINGEN I RETNING NEDOVER

BUE NED BETYR BUE MED ÅPNING I RETNING NEDOVER

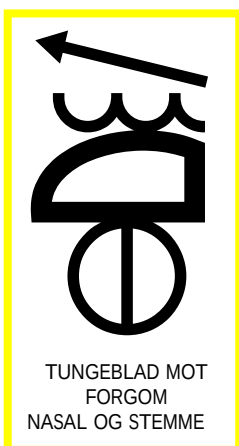
N-LYD-VERS: SANG NR. 6

Melodi: B. E. Phillipp, tekst: Toril Karstad, komp og opptak: Øyvind Åge Berg,
vokal: Christa Marie Bentzen 6. kl., illustrasjon: Lydia Madeleine Popkema 8. kl.

Nissene nynner. Natta begynner.
Nissemor nikker med nakken sin nå.
Nissecfar fryser. Nissen, han nyser.
Nei, sånn en natt kan han nesten bli blå!

TALESYMBOL:

STREK UNDER STUM BOKSTAV = MINUS LYD,

FEIT G HAR J-LYD, INNRAMMET EI ER EI-DIFTONG.

Gjennomgang av språklyden /o/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk

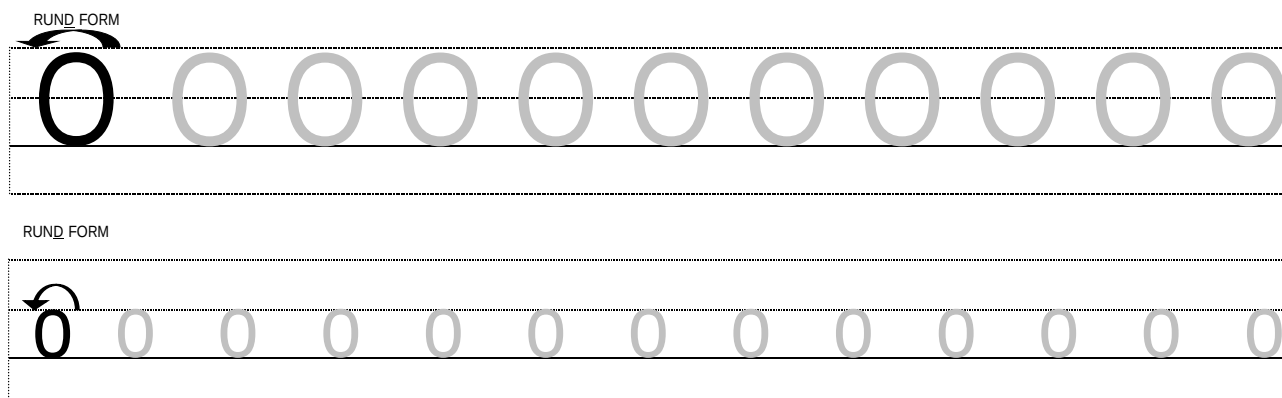
1. Si til elevene at de skal få høre en sang. Oppgaven deres er å finne ut hvilken språklyd de hører ofte.
2. Syng sangen / spill av opptaket for elevene. Framhev hver /o/.
3. Få svar fra elevene på hvilken lyd det gjelder. Se på bildet, og oppdag hva som har lyden /o/ i ordet.
4. Syng sangen flere ganger, så elevene lærer den. Forklar vanskelige uttrykk: En *prost* er en prest som leder andre prester. *Oval* form er en rund form som er litt sammentrykket, slik at den ikke er sirkelrund. *Omelett* er en rett vi steker i stekepanne. Vi blander egg og vann og putter fyll i denne røra, heller den i stekepanna og legger ost på. *Ond* er litt det samme som slem. En *oberst* er sjef i militæret. At oxen *ser rødt*, betyr at den er sint. I noen land driver man med tyrefekting. Tyr er det samme som okse, og noen vifter med et rødt stoff. Da blir oxen sint og stanger. *Oter* er et pattedyr som er en veldig god svømmer. *Hjort* er et dyr som ligner på rådyr, men er større og har en annen hodeform.
5. Les opp ett og ett ord fra teksten. Hver gang barna hører aktuell lyd, skal de gi tegn.
6. Si at elevene skal lære å si ordene i sangen på en ny måte. Si navnet «Ole» slik: «oooooooo-le» med o-en uthalt.
7. La elevene si navnet «Ole» i kor, med uthalt /o/. Deretter får alle forsøke én og én. Gjør det samme med to andre ord fra sangen med lang o-lyd i framlyd: *oberst*, *oter*. Man kan også holde på den korte o-lyden og gjøre den lang. Forklar at o-lyden kan være kort, og da har den en annen klang. De fleste o-lyds-ordene i sangen har kort o-lyd.
8. Si at nå har vi hørt lyden /o/ godt, og nå skal de lære å kjenne den med taleorganene: «Si /o/. Kjenn etter hva du gjør med taleorganene: 'oooooooo'». Hva oppdaget du? Brukte du tunga? Brukte du leppa? Brukte du fortenner eller jeksler? Brukte du stemmen? Kom lufta ut gjennom nesa eller munnen? Nå skal jeg fortelle hva jeg gjør når jeg sier /o/: Jeg runder leppene. Tungespissen ligger mot fortennene nede. Jeg bruker stemmen. Var det slik du gjorde det også? /o/ er en vokal, en syngelyd. Bokstavnnavnet og lyden er det samme, /o/. Når vi sier vokaler, er det ingen stengsler i munnen. Men munnåpningen er forskjellig, og tunga har forskjellig plassering. /o/ har rundet munnåpning, og vi gaper ikke med kjeven.» La barna holde tommelen under haka og pekefingeren på nesa, mens de sier «o-å-o-å-o-å-o-å» vekselvis. Da vil de merke at kjeven går ned på /å/ og opp på /o/.
9. Gi elevene hvert sitt lommespil, så de kan se artikulasjonen også. Tren dem i å kjenne på strupehodet for å avklare om det er stemt eller ustemt lyd.
10. Lag definisjonen sammen med elevene: «Når vi sier /o/, runder vi leppene og bruker stemmen.»
11. Forklar at lang /o/ skrives med bokstaven O/o på norsk. Kort o-lyd skrives noen ganger med O og andre ganger med U. Det er regler om dette, som de skal lære siden.

Demonstrer og forklar skrivemåten for den store O-en slik:

«Start høyt over skriveinjen, og lag en stor, rund form. Start i retning oppover mot venstre. O-en skal berøre skriveinjen og lukkes helt. Hvis den ikke skal ta for mye plass, er det lurt å tegne ovalrund form.»

Demonstrer og forklar skrivemåten for den lille o-en slik:

«Start like over skriveinjen, og lag en liten, rund form. Start i retning oppover mot venstre. Bokstaven o skal berøre skriveinjen og lukkes helt.»

O-LYD-VERS: SANG NR. 9

Melodi: C Schytte Jensen, tekst: Toril Karstad, komp og opptak: Øyvind Åge Berg,
vokal: Andrea Knudsen 4.kl., illustrasjon: Lydia Madeleine Popkema 8.kl.

Onsdag drog Ole til onkel prost.
Han fikk oval omelett med ost.
Oksen var ondo. Oberost Olsen lo:
«Oksen ser røodt og oransoje, ho, ho!»
Ole drog boort. Oter og hjoort
så han mens han for igjennom en poort.

STREK UNDER STUM BOKSTAV = MINUS LYD, FEIT O HAR Å-LYD,
FEIT T HAR ð-LYD, FEIT N HAR ŋ-LYD, INNRAMMET RS/SJE ER f-LYD, INNRAMMET RT ER t-LYD.

Gjennomgang av språklyden /p/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk

1. Si til elevene at de skal få høre en sang. Oppgaven deres er å finne ut hvilken språklyd de hører ofte i sangen.
2. Syng sangen / spill av opptaket for elevene. Framhev hver /p/.
3. Få svar fra elevene på hvilken lyd det gjelder. Se på bildet, og oppdag hva som har lyden /p/ i ordet.
4. Syng sangen flere ganger, så elevene lærer den. Forklar uttrykket: *Å pønske ut en plan* er å tenke den ut, å finne den på. *Plommepudding* er en dessert med plommer i.
5. Les opp ett og ett ord fra teksten. Hver gang barna hører aktuell lyd, skal de gi tegn.
6. Si at elevene skal lære å si ordene i sangen på en ny måte.
Si navnet «Per» slik: «P/p/p/p/p/p/p/p-p-er». Siden /p/ er en eksplosiv lyd som blir borte med det samme, kan man framheve lyden ved å gjenta den i rask rekkefølge. Dette er for å lette bevisstgjøringen. Siden må en passe på at ikke elevene fortsetter å gjenta plosivene når de leser.
7. La elevene si navnet «Per» i kor, med raskt gjentatt /p/. Deretter får alle forsøke én og én. Gjør det samme med andre ord fra sangen med /p/ i framlyd.
8. Si at nå har vi hørt lyden /p/ godt, og nå skal de lære å kjenne den med taleorganene: «Si /p/- lyden. Kjenn etter hva du gjør med taleorganene: 'p/p/p/p/p/p/p/p/p/p'. Hva oppdaget du? Brukte du tunga? Brukte du leppa? Brukte du fortenner eller jeksler? Brukte du stemmen? Kom lufta ut gjennom nesa eller munnen? Nå skal jeg fortelle hva jeg gjør når jeg sier /p/: Jeg presser leppene mot hverandre mens lufta presser på. Så åpner jeg plutselig, og lyden farer ut som en liten eksplosjon. Jeg bruker ikke stemmen. Var det slik du gjorde det også? /p/ er en konsonant. Det er en vokal i bokstavnnavnet. Vi sier 'pe', for det er vanskelig å uttale /p/ alene.»
9. Gi elevene hvert sitt lommespill, så de kan se artikulasjonen også. Tren dem i å kjenne på strupehodet for å avklare om det er stemt eller ustemt lyd. Det er viktig å bevisstgjøre barna på stemt–ustemt-par: «Vi ser at det er hjerte mellom B og P. De er et par, kanskje mann og kone. Vi sier lydene på samme måte, bare at /b/ bruker stemmen, mens /p/ bare bruker luft.» La elevene si disse to lydene annenhver gang, så de blir bevisste på likheter og ulikheter. De kan kjenne på strupehodet at det spretter ned og opp igjen på /b/, men ikke på /p/. Det er svært viktig å bruke tid på denne differensieringen mellom stemt–ustemt-par. Hør på Minimale par med P og B-verset!
10. Lag definisjonen sammen med elevene: «Når vi sier /p/, presser vi leppene sammen, mens vi lar lufta presse på. Plutselig åpner vi opp, så lufta farer ut, som en liten eksplosjon. Vi bruker ikke stemmen. Når vi holder fingrene på strupehodet, kan vi kjenne at det ikke spretter ned og opp, selv om vi kjenner en liten bevegelse.»
11. Vis dem språklydhuset med alle konsonantlydene, så de ser hvor p-lyden bor. Forklar: «Leiligheten heter *Leppe-mot-leppe*, fordi vi uttaler lyden med leppene mot hverandre. Vi ser at det er hjerte mellom B og P. De er et par, kanskje mann og kone. Vi sier lydene på samme måte, bare at B bruker stemmen, mens P bare bruker luft.» La elevene si disse to lydene annenhver gang, så de blir bevisste på likheter og ulikheter. Det er svært viktig å bruke tid på denne differensieringen mellom stemt–ustemt-par! Hør på *Minimale par med P og B-vers*.
12. Gjennomgå talesymbolet – både enkeltdeler og helhet. La barna tegne det og forklare hva symbolet betyr.
13. Forklar at /p/ skrives med bokstaven P/p på norsk. Men i noen få ord kan /b/ høres ut som /p/, fordi det kommer en /s/ etterpå. Sånn er det i ordene *obs* og *absolutt*. Da skriver vi B likevel. *Jakob* og *Zeinab* skrives også med B. Noen ganger er det to P-er, dobbel konsonant. Det er et tegn på at vokalen foran er kort. Vi sier bare /p/.

Demonstrer og forklar skrivemåten for den store P-en slik:

«Start høyt over skrivelinja, og lag ei loddrett linje i retning nedover til skrivelinja. Start på toppen av den loddrette linja og lag ei buetformet linje med åpningen i retning mot venstre. Buen skal ende midt på den loddrette linja.»

Demonstrer og forklar skrivemåten for den lille p-en slik:

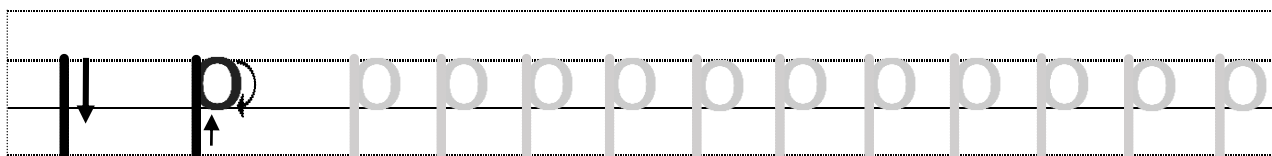
«Start et lite stykke over skrivelinja, og lag ei loddrett linje i retning nedover. Den krysser skrivelinja og går dypt ned under skrivelinja. Følg den loddrette linja oppover, nesten til toppen, og lag en rund form til høyre for linja. Den runde formen skal berøre skrivelinja.»

LODDRETT NED, LITEN VENSTREBUE OPPE

VENSTREBUE BETYR BUE MED ÅPNING I RETNING MOT VENSTRE

DYP LODDRETT LINJE, OPP OG RUND FORM TIL HØYRE

P-LYD-VERS: SANG NR. 23

Tekst: Toril Karstad, vokal: Andrea Knudsen 4.kl.
Komp og opptak: Øyvind Åge Berg, illustrasjon: Lydia Madeleine Popkema 7. kl.

Pelle pakket påskepynt til
Postmann Pat og Peter Pan.
Per og Pål, de plukket plommer.
Pål, han pønsket ut en plan:
«Plommepudding må
vår prinsesse få
og pen pe^{rl} epynt det passer å ha på!»

TALESYMBOL:

LEPPE
MOT LEPPE
EKSPLOSJON

STREK UNDER STUM BOKSTAV = MINUS LYD, FEIT A HAR æ-LYD, INNRAMMET NG ER ŋ-LYD, INNRAMMET RL ER L-LYD.

Gjennomgang av språklyden /r/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk

1. Si til elevene at de skal få høre en sang. Oppgaven deres er å finne ut hvilken språklyd de hører ofte i sangen.
2. Syng sangen / spill av opptaket for elevene. Framhev hver /r/. Bruk klassens r-uttale (men overdrevet).
3. Få svar fra elevene på hvilken lyd det gjelder. Se på bildet, og oppdag hva som har lyden /r/ i ordet.
4. Syng sangen flere ganger, så elevene lærer den. Forklar vanskelige uttrykk: Å *raske rundt* er å skynde seg rundt. *Ritsj ratsj* er bare tulleord som blir brukt i sangen denne melodien er hentet fra: *Ritsj-ratsj-filibom-bom-bom*. Vet dere om en fortelling der hovedpersonens navn er hentet fra den tittelen? (*Ole Aleksander Filibom-bom-bom*.) *Rype* er en stor hønsefugl i fjellet. *Rødstjert* er en småfugl. Å *rusle* er å gå rolig. Ei *vik* er ei strand som bøyer seg innover landet. Et *lik* er en død kropp.
5. Les opp ett og ett ord fra teksten. Hver gang barna hører aktuell lyd, skal de gi tegn.
6. Si at elevene skal lære å si ordene i sangen på en ny måte.
Si ordet «rev» slik: «rrrrrrrrrr-ev». Rull skikkelig på r-en (eller skarr iherdig).
7. La elevene si ordet «rev» i kor, med uthalt /r/. Deretter får alle forsøke én og én. Gjør det samme med andre ord fra sangen med /r/ i framlyd.
8. Si at nå har vi hørt lyden /r/ godt, og nå skal de lære å kjenne den med taleorganene: «Si /r/. Kjenn etter hva du gjør med taleorganene: 'rrrrrrrrrrrrrr'. Hva oppdaget du? Brukte du tunga? Brukte du leppa? Brukte du fortannen eller jeksler? Brukte du stemmen? Kom lufta ut gjennom nesa eller munnen? Nå skal jeg fortelle hva jeg gjør når jeg sier /r/: Jeg setter tungespissen mot forgommen (rett bak fortennene) og lar tunga dirre eller slå hardt. Jeg bruker stemmen. Var det slik du gjorde det også? Hvis du sier skarre-r, sier du lyden baki svelget isteden. Da dirrer tungeryggen mot den bløte ganen bakerst, og mot drøvelen, den lille utveksten som henger ned baki der.» Snakk med barna om hva det betyr at vi bruker stemmen. La dem legge hånda på strupehodet og kjenne at det dirrer mens de sier /r/. /r/ er en konsonant. Det er en vokal i bokstavnnavnet. Vi sier 'ærr'.
9. Gi elevene hvert sitt lommespeil, så de kan se artikuleringen også. Tren dem i å kjenne på strupehodet for å avklare om det er stemt eller ustemt lyd. Er det skarre-r i gruppa, må alle få studere den artikuleringen også, og gape, så de ser drøvelen sin.
10. Lag definisjonene sammen med elevene: «Når vi sier rulle-r, dirrer tungespissen mot forgommen, og vi bruker stemmen.» «Når vi sier skarre-r, dirrer tungeryggen mot den bløte ganen og drøvelen, og vi bruker stemmen.» NB: Det fins mange r-uttaler. De fleste ruller ikke direkte på r-en i vanlig tale. Isteden er det et enkelt slag mot drøvelen eller gommen. Men når vi sier «rrrrrrrrrrrr», slik vi gjør når vi bevisstgjør barna på lyden, dirrer det.
11. Vis dem språklydhuset med alle konsonantlydene, så de ser hvor r-lyden bor. Både rulle-r og skarre-r bor i hundehuset. De knurrer som en hund når vi sier «rrrrrrrrrrrr»! Hundehuset til rulle-r heter *Tungespiss-mot-forgom*, fordi vi uttaler lyden med tungespissen mot forgommen. Hundehuset til skarre-r heter *Tungerygg-mot-drøvel*, fordi det er der vi uttaler lyden, helt baki svelget.
12. Gjennomgå talesymbolet – både enkeltdele og helhet. Symbolene har et lite ekstrategn for vibrasjon/rulling for å forhindre forveksling mellom rulle-r og bakre l-lyds tegn. La barna tegne det og forklare hva symbolet betyr.
13. Forklar at /r/ skrives med R/r på norsk. Noen ganger er det to R-er, men vi sier bare én /r/. Dobbel konsonant betyr at vokalen foran er kort, som i *hurra*, der u-en er kort.

Demonstrer og forklar skrivemåten for den store R-en slik:

«Vi starter høyt over skrivelinja og lager ei loddrett linje i retning nedover til skrivelinja. Så starter vi på toppen av den loddrette linja og lager en bue med åpningen i retning mot venstre. Buen dekker halve linjas høyde. Den går over i ei skrå linje i retning nedover mot høyre, helt ned til skrivelinja.

Demonstrer og forklar skrivemåten for den lille r-en slik:

«Start et lite stykke over skrivelinja, og lag ei loddrett linje i retning nedover til skrivelinja. Gå tilbake langs linja et stykke, og lag en liten bue i retning mot høyre, og med åpningen i retning nedover. Den slutter et godt stykke over skrivelinja.

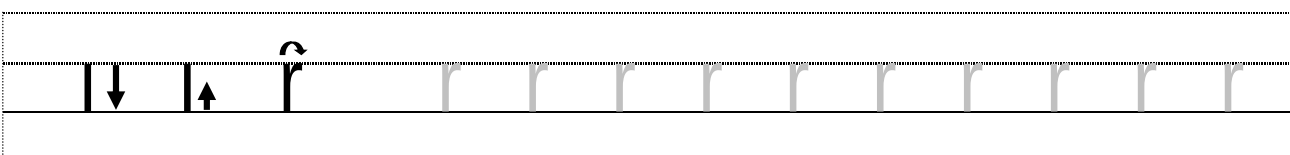
LODDRETT NED, LITEN VENSTREBUE, SKRÅTT NED

VENSTREBUE BETYR BUE MED ÅPNING I RETNING MOT VENSTRE

LODDRETT NED. HALWEIS OPP. LITEN BUE NED

LITEN BUE NED BETYR LITEN BUE MED ÅPNING I RETNING NEDOVER

R-LYD-VERS: SANG NR. 3

Tekst: Toril Karstad, komp og opptak: Øyvind Åge Berg, illustrasjon: L. M. Popkema 7. kl.,
vokal: Sandra Karine Iversen 6.kl./sørlandsuttale: Elisabeth Hognestad 6.kl.

Ro, ro til René og Gro!

Reven rasker rundt etter rognebær.

Rit[sj], rat[sj], reven røver ryper og rødstjert her og der.

Rop raskt og skrik! Roy hare rusler rundt ei vik.

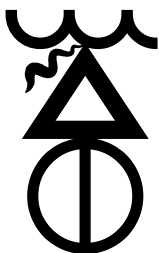
Er rødrevrøve r'n rask, blir Roy et lik!

Haren spretter, reven etter.

«Redd deg, hare!» Reven skvetter.

Rasmus redder haren Roy. Herr rev blir ikke rik.

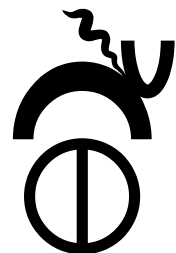
TALESYMBOL 1:

TUNGESPISS
DIRRER/SLÅR
MOT FORGOM
STEMME

TALESYMBOL 1 ER RULLE-R
TALESYMBOL 2 ER SKARRE-R

TALESYMBOL 2:

TUNGERYGG
DIRRER MOT
DRØVEL
STEMME

FEIT E HAR Æ-LYD, FEIT O HAR Å-LYD, FEIT G HAR ŋ-LYD, FEIT T/INNRAMMET RT HAR t̥-LYD,
INNRAMMET OY/EG/EI ER DIFTONG, INNRAMMET R'N ER ŋ-LYD, FEIT S/INNRAMMET SJ ER ʃ-LYD, STREK = STUM.

Gjennomgang av språklyden /s/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk

1. Si til elevene at de skal få høre en sang. Oppgaven deres er å finne ut hvilken språklyd de hører ofte i sangen.
2. Syng sangen / spill av opptaket for elevene. Framhev hver /s/.
3. Få svar fra elevene på hvilken lyd det gjelder. Se på bildet, og oppdag hva som har lyden /s/ i ordet.
4. Syng sangen flere ganger, så elevene lærer den. Forklar vanskelige uttrykk: «så det suste» betyr i full fart. *Sandpapir* er papir med pålimt sand som vi bruker til å pusse tre glatt og fint. Å *skrense* betyr å skli sidelengs.
5. Les opp ett og ett ord fra teksten. Hver gang barna hører aktuell lyd, skal de gi tegn.
6. Si at elevene skal lære å si ordene i sangen på en ny måte. Si ordet «suste» slik: «ssssssss-uste».
7. La elevene si ordet «suste» i kor, med uthalt /s/. Deretter får alle forsøke én og én. Gjør det samme med andre ord fra sangen med /s/ i framlyd.
8. Si at nå har vi hørt lyden /s/ godt, og nå skal de lære å kjenne den med taleorganene: «Si /s/. Kjenn etter hva du gjør med taleorganene: 'ssssssssss'. Hva oppdaget du? Brukte du tunga? Brukte du leppa? Brukte du fortenner eller jeksler? Brukte du stemmen? Kom lufta ut gjennom nesa eller munnen? Nå skal jeg fortelle hva jeg gjør når jeg sier /s/: Jeg presser sidene av tungebladet (rett bak tungespissen) opp mot forgommen (det ruglete området rett bak tungespissen), så lufta må streve seg gjennom en trang passasje i midten. Jeg bruker ikke stemmen. Var det slik du gjorde det også? Tungespissen må ikke stikke ut mellom fortennene. Da blir det en annen lyd som fins på engelsk, for eksempel i ordene *thin* og *thick*. Så den lyden må vi spare til engelsk. Men det er ikke alltid så lett hvis man har mistet fortennene. Da hjelper det å tenke på at *sidene* av tungebladet skal opp mot gommen. /s/ er en konsonant. Det er en vokal i bokstavnnavnet. Vi sier 'ess', fordi det er vanskelig å si /s/ alene.»
9. Gi elevene hvert sitt lommespeil, så de kan se artikulasjonen også. La dem gjerne eksperimentere med tungespissen ut og inn, så de bevisstgjøres på s-lydens artikulasjon. De kan også brette tungespissen bakover mot bakgommen og finne ut hvilken lyd de får da. Det er en lyd de skal lære om når alfabetet er lært. Tren dem i å kjenne på strupehodet for å avklare om det er stemt eller ustemt lyd.
10. Lag definisjonen sammen med elevene: «Når vi sier /s/, presser vi sidene av tungebladet mot forgommen, like bak fortennene. Vi presser lufta ut i midten, så det blir en vislelyd. Lufta strever. Vi bruker ikke stemmen.»
11. Vis dem språklydhuset med alle konsonantlydene, så de ser hvor /s/ bor. Leiligheten heter *Tungeblad-mot-forgom*, fordi vi uttaler lyden med sidene på tungebladet mot forgommen.
12. Gjennomgå talesymbolet – både enkeltdele og helhet. La barna tegne det og forklare hva symbolet betyr. Selv om det er flere av lydene våre som visler – der lufta strever seg gjennom en trang passasje – er det bare i /s/- og /ʃ/-symbolene at dette er vist med en pil. Snakk om symbolikken, og la barna observere luftas strev. Forklar at /s/ bruker å skrives med S/s på norsk. Noen ganger er det dobbel konsonant, som betyr at vokalen foran er kort. Vi sier bare én s-lyd. I noen ord fra andre land er det andre skrivemåter. Det kan være PS, SC og C – som i *decimeter* og *decimeterstav* – som vi har brukt masse til å regne og måle med (hvis de har det).

Demonstrer og forklar skrivemåten for den store S-en slik:

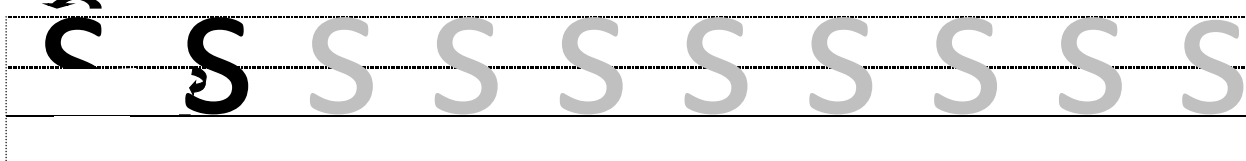
«Start høyt over skriveinjen og lag en bue med åpning i retning mot høyre. Buen skal rekke halvveis ned til skriveinjen. Den går over i en bue med åpning i retning mot venstre. Buen skal berøre skriveinjen og ende et lite stykke over skriveinjen.»

Demonstrer og forklar skrivemåten for den lille s-en slik:

«Start et lite stykke over skriveinjen og lag en bue med åpning i retning mot høyre. Buen skal rekke halvveis ned til skriveinjen. Den går over i en bue med åpning i retning mot venstre. Buen skal berøre skriveinjen og ende et lite stykke over skriveinjen.»

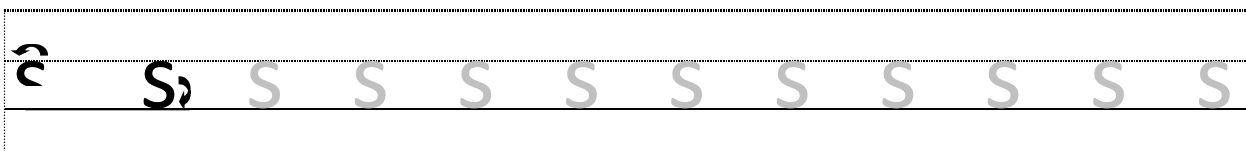
HØYREBUE OPPE, VENSTREBUE NED

HØYREBUE BETYR BUE MED ÅPNING I RETNING MOT HØYRE, VENSTREBUE HAR ÅPNING MOT VENSTRE

HØYREBUE OPPE, VENSTREBUE NED

HØYREBUE BETYR BUE MED ÅPNING I RETNING MOT HØYRE, VENSTREBUE HAR ÅPNING MOT VENSTRE

S-LYD-VERS: SANG NR. 4

Tekst og melodi: Toril Karstad, komp og opptak: Øyvind Åge Berg,
illustrasjon: Lydia Madeleine Popkema 10. kl., vokal: Christa Marie Bentzen 6.kl

Snekke r'nskrudde sammen sparken
så det suste.

Simen pusset så med sandpapir
og sparket straks av sted.

Snøen sprutet som i snøstorm.

Sparken skrenset sånn i svingene.

Men Simen sa ng og smilte der han skled d.

TALESYMBOL:

TUNGEBLAD MOT
FORGOM
LUFTA STREVER
OG VISLER

STREK UNDER STUM BOKSTAV = MINUS LYD, FEIT E HAR Æ-LYD, FEIT O HAR Å-LYD,
INNRAMMET NG HAR ŋ-LYD, INNRAMMET R'N (MED BORTFALL AV STUM E) ER ŋ-LYD.

Gjennomgang av språklyden /t/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk

1. Si at de skal få høre en sang. Oppgaven deres er å finne ut hvilken språklyd de hører ofte i sangen.
2. Syng sangen / spill av opptaket for elevene. Framhev hver /t/.
3. Få svar fra elevene på hvilken lyd det gjelder. Se på bildet, og oppdag hva som har lyden /t/ i ordet.
4. Syng sangen flere ganger, så elevene lærer den. Forklar vanskelige uttrykk: En *tambur* er en trommeslager i militæret. Å *true* er å tvinge noen ved å skremme dem. *Tobakk* er en plante som man tørker og ruller til sigaretter. Man kan også røyke tobakk med pipe.
5. Les opp ett og ett ord fra teksten. Hver gang barna hører aktuell lyd, skal de gi tegn.
6. Si at elevene skal lære å si ordene i sangen på en ny måte.
Si ordet «tak» slik: «T/t/t/t/t/t/t/t-tak». Siden t-lyden er en eksplosiv lyd som blir borte med det samme, kan man framheve lyden ved å gjenta den i rask rekkefølge. Dette er for å lette bevisstgjøringen. Siden må en passe på at ikke elevene fortsetter å gjenta plosivene (eksplosjonslydene) når de leser.
7. La elevene si navnet «Tor» i kor, med gjentatt /t/. Deretter får alle forsøke én og én. Gjør det samme med andre ord fra sangen med /t/ i framlyd.
8. Si at nå har vi hørt lyden /t/ godt, og nå skal de lære å kjenne den med taleorganene: «Si /t/. Kjenn etter hva du gjør med taleorganene: 't/t/t/t/t/t/t/t-t'. Hva oppdaget du? Brukte du tunga? Brukte du leppa? Brukte du fortenner eller jeksler? Brukte du stemmen? Kom lufta ut gjennom nesa eller munnen? Nå skal jeg fortelle hva jeg gjør når jeg sier /t/: Jeg trykker tungebladet (rett bak tungespissen) mot forgommen (rett bak fortennene) mens lufta presser på. Plutselig åpner jeg, så lufta farer ut som en liten eksplosjon. Jeg bruker ikke stemmen. Var det slik du gjorde det også? /t/ er en konsonant. Det er en vokal i bokstavnnavnet. Vi sier 'te', for det er vanskelig å uttale /t/ alene.»
9. Gi elevene hvert sitt lommespeil, så de kan se artikuleringen også.
10. Lag definisjonen sammen med elevene: «Når vi sier /t/, trykker vi tungebladet opp mot forgommen. Imens presser lufta på. Plutselig åpner vi, så lufta farer ut, som en liten eksplosjon. Vi bruker ikke stemmen. Når vi holder fingrene på strupehodet, kan vi kjenne at det ikke spretter ned og opp, selv om vi kjenner en liten bevegelse.»
11. Vis dem språklydhuset med alle konsonantlydene, så de ser hvor t-lyden bor. Leiligheten heter *Tungeblad-mot-forgom*, fordi vi uttaler lyden med tungebladet mot forgommen. Det er viktig å bevisstgjøre barna på stemt-ustemt-par: «Vi ser at det er hjerte mellom T og D. De er et par, kanskje mann og kone. Vi sier lydene på samme måte, bare at /d/ bruker stemmen, mens /t/ bare bruker luft.» La elevene si disse to lydene annenhver gang, så de blir bevisste på likheter og ulikheter. De kan kjenne på strupehodet at det spretter ned og opp igjen på /d/, men ikke på /t/. Det er svært viktig å bruke tid på denne differensieringen mellom stemt-ustemt-par. Hør på *Minimale par med T og D-verset!*
12. Gjennomgå talesymbolet – både enkeltdele og helhet. La barna tegne det og forklare hva symbolet betyr.
13. Forklar at /t/ vanligvis skrives med bokstaven T/t på norsk. I noen få ord høres t-lyden ut som en /d/, fordi s-lyden kommer etter, som i *fødsel*, *Guds* og *Mads*. Da skriver man D. Noen ganger er det to T-er, som er et tegn på at vokalen foran er kort. Og mange ord har stum T. Da skriver vi T, men den har ingen lyd. Alt vi kan peke på og si *det* til, har stum T, for eksempel: *det treet*, *det huset*, *det skapet*, *det øyet*, *det øret*. (Pek rundt i rommet, si *det*, og finn ord!)

Demonstrer og forklar skrivemåten for den store T-en slik:

Instruksjon for høyrehendt: «Start høyt over skrive linja og lag ei loddrett linje i retning nedover til skrive linja. Start til venstre for toppen av den loddrette linja, og lag ei vannrett linje i retning mot høyre, slik at den loddrette linja blir stående midt under den vannrette.»
Mulig alternativ for venstrehendt: «... Start til høyre for toppen av den loddrette linja, og lag ei vannrett linje i retning mot venstre, slik at den loddrette linja blir stående midt under den vannrette.»

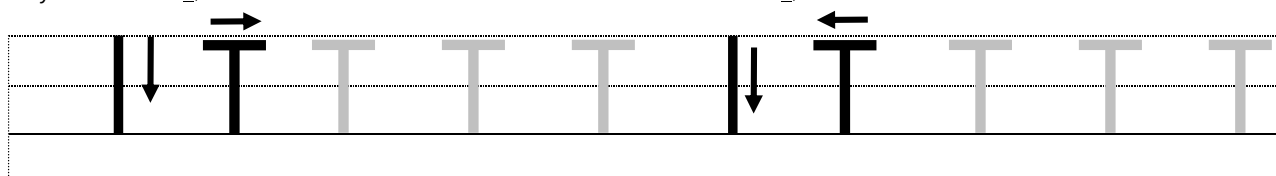
Demonstrer og forklar skrivemåten for den lille t-en slik (Pass opp: t-en er halvhøy!):

Instruksjon for høyrehendt: «Start et stykke over skrive linja, litt under startpunktet for de høye bokstavene, og lag ei loddrett linje i retning nedover, nesten ned til skrive linja. Fortsett i retning mot høyre, og lag en liten bue med åpningen i retning oppover. Buen skal berøre skrive linja. Lag ei lita vannrett linje tvers over den loddrette linja i retning mot høyre.»

Mulig alternativ for venstrehendt: «... Lag ei lita vannrett linje tvers over den loddrette linja i retning mot venstre.»

Høyre: LODDRETT NED, VANNRETT

Venstre: LODDRETT NED, VANNRETT

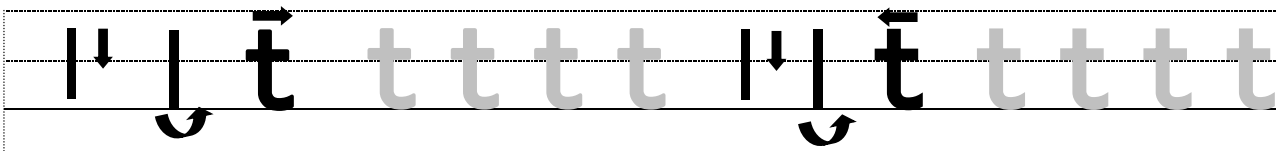

Pass opp: Liten t starter midt mellom linjene! Den er mellomhøy.

BUE OPP BETYR BUE MED ÅPNING I RETNING OPPOVER

Høyre: LODDRETT NED, BUE OPP, VANNRETT

Venstre: LODDRETT NED, BUE OPP, VANNRETT

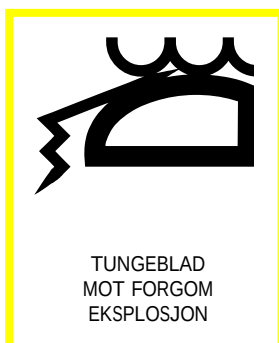
T-LYD-VERS: SANG NR. 17

Tekst: Toril Karstad, komp og opptak: Øyvind Åge Berg,
vokal: Mirjam Kristina Johansen 6. kl., illustrasjon: Lydia Madeleine Popkema 7. kl.

Tor Tellmann, han telte til tusen og tolv.
Tre tykke tamburer tok tak i tre troll.
De trampet og truet til trollene sprakk.
Tor tenkte tamburene trengte en takk.
Han takket to. Den tredje tørket tårene
med tørr tobakk.

TALESYMBOL:

STREK UNDER STUM BOKSTAV = MINUS LYD, FEIT E HAR I-LYD,
FEIT O HAR Å-LYD, FEIT N OG INNRAMMET NG HAR ŋ-LYD.

Gjennomgang av språklyden /u/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk

1. Si til elevene at de skal få høre en sang. Oppgaven deres er å finne ut hvilken språklyd de hører ofte i sangen.
2. Syng sangen / spill av opptaket for elevene. Framhev hver /u/.
3. Få svar fra elevene på hvilken lyd det gjelder. Se på bildet, og oppdag hva som har lyden /u/ i ordet.
4. Syng sangen flere ganger, så elevene lærer den. Forklar vanskelige uttrykk: *Ule* betyr å hyle. Å være *uredd* er å være modig og ikke redd. Når vi setter lyden /u/ foran et ord, får det motsatt betydning: *redd* – *uredd*, *fin* – *ufin*, *stelt* – *ustelt*, *ro* – *uro*.
5. Les opp ett og ett ord fra teksten. Hver gang barna hører aktuell lyd, skal de gi tegn.
6. Si at elevene skal lære å si ordene i sangen på en ny måte. Si ordet «ulte» slik: «uuuuuuuuu-lte».
7. La elevene si ordet «ulte» i kor, med uthalt /u/. Deretter får alle forsøke én og én. Gjør det samme med de andre to ordene med lang u-lyd i framlyd: *uredd*, *uer*. (Man kan også holde på de korte u-ene.)
8. Si at nå har vi hørt lyden /u/ godt, og nå skal de lære å kjenne den med taleorganene: «Si /u/. Kjenn etter hva du gjør med taleorganene: 'uuuuuuuuuuuuu'. Hva oppdaget du? Brukte du tunga? Brukte du leppa? Brukte du fortenner eller jeksler? Brukte du stemmen? Kom lufta ut gjennom nesen eller munnen? Nå skal jeg fortelle hva jeg gjør når jeg sier /u/: Jeg åpner munnen så vidt og runder leppene. Tungespissen ligger mot fortennene nede. Jeg bruker stemmen. Var det slik du gjorde det også? /u/ er en vokal, en syngelyd. Bokstavnnavnet og lyden er det samme, /u/. Når vi sier vokaler, er det ingen stengsler i munnen. Men munnåpningen er forskjellig, og tunga har forskjellig plassering.» La barna holde tommelen under haka og pekefingeren på nesa, mens de sier «a-u-a-u-a» vekselvis. Da merker de at kjeven går ned på /a/ og opp på /u/.
9. Gi elevene hvert sitt lommespill, så de kan se artikulasjonen også. Tren dem i å kjenne på strupehodet for å avklare om det er stemt eller ustemt lyd.
10. Lag definisjonen sammen med elevene: «Når vi sier /u/, runder vi leppene, mens tungespissen berører fortennene nede. Vi bruker stemmen.»
11. Forklar at /u/ alltid skrives med bokstaven U/u på norsk, unntatt i noen få ord fra andre land, som *smoothie*. Hva er symbolene for u-lyden her? Bokstaven U kan også være symbol for den korte o-lyden. Sånn er det i ord som: *skuff*, *truffet*, *nummer*, *blunke* og *plukke*. Så noen ganger når de ser en U i tekst, står U-en for lyden /o/.

Demonstrer og forklar skrivemåten for den store U-en slik:

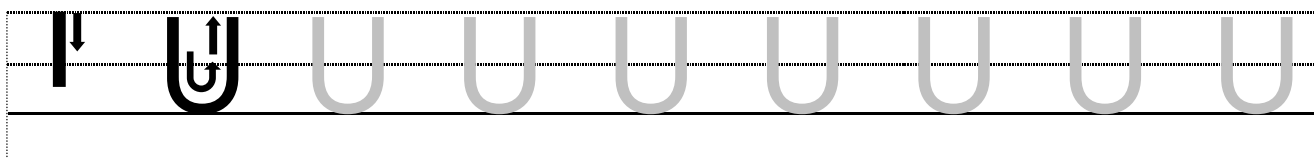
«Start høyt over skrivelinja, og lag ei loddrett linje til et stykke over skrivelinja. Bøy så linja til en bue som berører skrivelinja og går opp. Skriv i retning mot høyre. Buen går over i ei loddrett linje i retning oppover. Bueåpningen er også i retning oppover. Si: 'U har buel'»

Demonstrer og forklar skrivemåten for den lille u-en slik:

«Start et lite stykke over skrivelinja, og lag ei loddrett linje til rett over skrivelinja. Bøy så linja til en bue som berører skrivelinja og går opp. Skriv i retning mot høyre. Buen går over i ei loddrett linje i retning oppover. Bueåpningen er også i retning oppover. Fortsett så med ei loddrett linje ned til skrivelinja. Si: 'u har buel'»

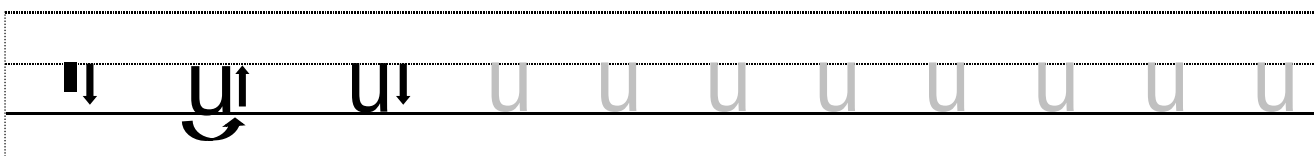
LODDRETT NED, BUE OPP OG LODDRETT

BUE OPP BETYR BUE MED ÅPNING I RETNING OPPOVER

LODDRETT NED, BUE OPP OG LODDRETT OPP OG NED

BUE OPP BETYR BUE MED ÅPNING I RETNING OPPOVER

U-LYD-VERS: SANG NR. 16

Tekst: Toril Karstad, mel.: folkemelodi benyttet i *Lisa og Pers vise* av Ruth Sommerfeldt Jacobsen i *Syng med oss* (1945), vokal: Frida Benedikte Iversen 4.kl., komp og opptak: Øyvind Åge Berg, Illustrasjon: Lydia Madeleine Popkema 10. kl.

Ulv og ugler ulte rundt en ured^ud Unn
mens hun fisket uer opp fra havets bunn.

STREK UNDER STUM BOKSTAV = MINUS LYD, FEIT N OG INNRAMMET NG HAR Ŋ-LYD.

Gjennomgang av språklyden /v/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk

1. Si til elevene at de skal få høre en sang. Oppgaven deres er å finne ut hvilken språklyd de hører ofte i sangen.
2. Syng sangen / spill av opptaket for elevene. Framhev hver /v/.
3. Få svar fra elevene på hvilken lyd det gjelder. Se på bildet, og oppdag hva som har lyden /v/ i ordet.
4. Syng sangen flere ganger, så elevene lærer den. Forklar vanskelige uttrykk: Å være *vilter* er å være livlig og litt ustyrlig. *lter* og *arg* betyr sint og ergerlig. *Villskap* er det å være vill.
5. Les opp ett og ett ord fra teksten. Hver gang barna hører aktuell lyd, skal de gi tegn.
6. Si at elevene skal lære å si ordene i sangen på en ny måte. Si ordet «var» slik: «vvvvvvvvv-ar».
7. La elevene si ordet «var» i kor, med uthalt /v/. Deretter får alle forsøke én og én. Gjør det samme med andre ord fra sangen. Øv deretter på å si lyden *svakt* og lenge. Ta inn masse pust, og se hvor lenge barna kan holde på lyden! (Dette er for å bevisstgjøre på at /v/ ikke er en eksplosjonslyd, og for å forberede lesing av ord med /v/.)
8. Si at nå har vi hørt lyden /v/ godt, og nå skal de lære å kjenne den med taleorganene: «Si /v/. Kjenn etter hva du gjør med taleorganene: 'vvvvvvvvvvvv'. Hva oppdaget du? Brukte du tunga? Brukte du leppa? Brukte du fortenner eller jeksler? Brukte du stemmen? Kom lufta ut gjennom nesen eller munnen? Nå skal jeg fortelle hva jeg gjør når jeg sier /v/: Jeg setter fortennene i overkjeven mot underleppa og presser lufta ut. Jeg bruker ikke stemmen. Var det slik du gjorde det også? /v/ er en konsonant. Det er en vokal i bokstavnnavnet. Vi sier 've', for det er vanskelig å uttale /v/ alene.»
9. Gi elevene hvert sitt lommespeil, så de kan se artikulasjonen også. Tren dem i å kjenne på strupehodet for å avklare om det er stemt eller ustemt lyd.
10. Lag definisjonen sammen med elevene: «Når vi sier /v/, setter vi fortennene i overkjeven mot underleppa og presser lufta ut. Vi bruker ikke stemmen.»
11. Vis dem språklydhuset med alle konsonantlydene, så de ser hvor v-lyden bor. Leiligheten heter *Leppemot-mot-tann*, fordi vi uttaler lyden med leppe mot tann. Forklar: «Vi ser at det er hjerte mellom V og F. De er et par, kanskje mann og kone. Vi sier lydene på samme måte, bare at /v/ bruker stemmen, mens /f/ bare bruker luft.» La elevene si disse to lydene annenhver gang, så de blir bevisste på likheter og ulikheter. De kan kjenne på strupehodet at det vibrerer på /v/, men ikke på /f/. Det er svært viktig å bruke tid på denne differensieringen mellom stemt–ustemt-par! Hør *Minimale par F og V-vers*.
12. Gjennomgå talesymbolet – både enkeltdeler og helhet. La barna tegne det og forklare hva symbolet betyr.
13. Forklar at /v/ som oftest skrives med bokstaven V/v. I engelske ord skrives den noen ganger med W. Sånn er det for eksempel i *kiwi/Kiwi*, *weekend* og *worldcup*. I noen ord er det stum H foran V-en. Bokstavgruppa HV er symbol for en v-lyd. Det er nesten aldri dobbel konsonant med V. Selv om vokalen foran er kort, er det bare én V, for eksempel i ordene *støvel*, *høvel* og *drøvel* – som jo er det lille taleorganet som henger bak i svelget vårt.

Demonstrer og forklar skrivemåten for den store V-en slik:

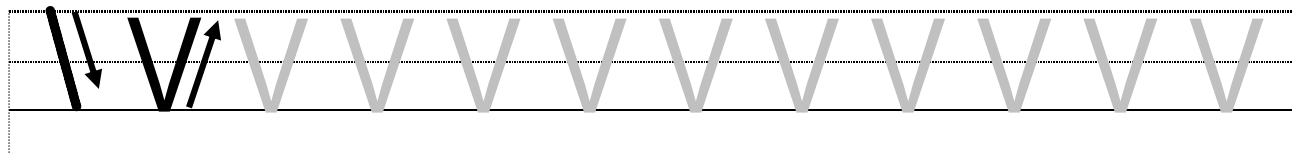
«Start høyt over skrivelinja, og lag ei skrå linje i retning nedover mot høyre. Linja ender på skrivelinja. Den går over i ei skrå linje i retning oppover mot høyre, så de to linjene blir like lange og former en *spiss vinkel*. Det er lett å huske bokstaven, for første lyd i *vinkel* er /v/! Vi må bare passe på at vinkelen blir spiss, og ikke rettvinklet.»

Demonstrer og forklar skrivemåten for den lille v-en slik:

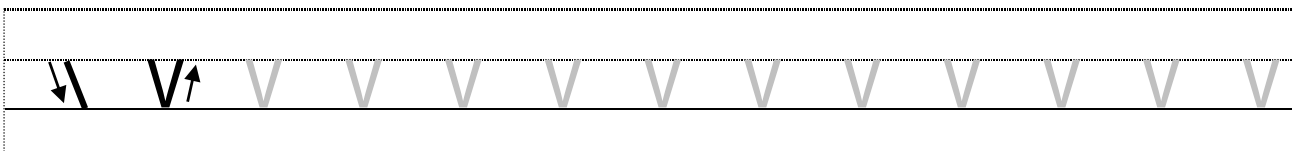
«Start et lite stykke over skrivelinja, og lag ei skrå linje i retning nedover mot høyre. Linja ender på skrivelinja. Den går over i ei skrå linje i retning oppover mot høyre, så de to linjene blir like lange og former en *spiss vinkel*. Det er lett å huske bokstaven, for første lyd i *vinkel* er /v/!»

SKRÅTT NED, SKRÅTT OPP ER VINKEL

V = VINKEL

SKRÅTT NED, SKRÅTT OPP ER VINKEL

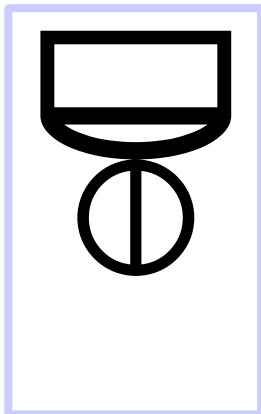
V-LYD-VERS: SANG NR. 1

Melodi: CM Bellmann, tekst: Toril Karstad, komp og opptak: Øyvind Åge Berg,
vokal: Christian Theis Vermehren Kolberg 1.kl, illustrasjon: Lydia Madeleine Popkema 8. kl.

Venke var vår hjelper da vi vasket valpen Varg.
Varg var veldig vilter,
voldsom, vill og ilter.
Vi ble våte. Valpens villskap gjorde vidar arg.

TALESYMBOL:

ILTER OG ARG BETYR SINT

STREK UNDER STUM BOKSTAV = MINUS LYD, FEIT O HAR Å-LYD, FEIT N HAR ŋ-LYD.

Gjennomgang av språklyden /y/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk

1. Si til elevene at de skal få høre en sang. Oppgaven deres er å finne ut hvilken språklyd de hører ofte i sangen.
2. Syng sangen / spill av opptaket for elevene. Framhev hver /y/.
3. Få svar fra elevene på hvilken lyd det gjelder. Se på bildet, og oppdag hva som har lyden /y/ i ordet.
4. Syng sangen flere ganger, så elevene lærer den. Forklar vanskelige uttrykk: *Især* betyr særlig. Hun liker særlig *yr*, som er bittesmå regndråper. Å være *kry* er å være stolt. *Rytmask* *vri* er en spesiell rytme i sangen. Å *yste mysost* er å lage mysost av kumelk. Mysost er en brunost kokt på kumelk, uten geitemelk. *Ypperlig* betyr flott og glimrende. Hun yster osten bra. Ylvia er *yndig*, som betyr søt. Å være *yr* er å være oppspilt fordi en er glad; det kan vi jammen se at Ylvia er på dette bildet.
5. Les opp ett og ett ord fra teksten. Hver gang barna hører aktuell lyd, skal de gi tegn.
6. Si at elevene skal lære å si ordene i sangen på en ny måte. Si ordet «yr» slik: «yyyyyyyyyyyy-r».
7. La elevene si ordet «yr» i kor, med uthalt /y/. Deretter får alle forsøke én og én. Gjør det samme med andre ord fra sangen med lang /y/ i ordet: *skyer*, *lyn*, *lyser*, *by*, *flyr* og *kry*.
8. Si at nå har vi hørt lyden /y/ godt, og nå skal de lære å kjenne den med taleorganene:
«Si /y/. Kjenn etter hva du gjør med taleorganene: 'yyyyyyyyyyyy'». Hva oppdaget du? Brukte du tunga? Brukte du leppa? Brukte du fortenner eller jeksler? Brukte du stemmen? Kom lufta ut gjennom nesen eller munnen? Nå skal jeg fortelle hva jeg gjør når jeg sier /y/: Jeg spisser leppene. Tungespissen ligger mot fortennene nede. Sidene på tunga ligger mot de forreste jeksleene i overkjeven, og tunga er nesten oppi ganen. Jeg bruker stemmen. Var det slik du gjorde det også? /y/ er en vokal, en syngelyd. Bokstavnavnet og lyden er det samme, /y/. Når vi sier vokaler, er det ingen stengsler i munnen. Men munnåpningen er forskjellig, og tunga har forskjellig plassering. /y/ har tungeryggen nær ganen, som lyden /i/, og leppene strekker seg i retning utover.»
9. Gi elevene hvert sitt lommespeil, så de kan se artikuleringen også. Tren dem i å kjenne på strupehodet for å avklare om det er stemt eller ustemt lyd. Gjør et nummer av at «leppene strekker seg i retning utover, og på samme måte strekker bokstaven Y/y seg i retning oppover. Stå og strekk armene opp som Y, mens dere former lyden med leppene! Se på hverandre!» La barna sammenligne leppestillingen mellom /i/ og /y/. Det hjelper å plassere tommel og pekefinger ved munnvikene og kjenne hvordan fingrene flytter seg! Noen dialekter mangler y-lyd. For å lære koblingen mellom lyd og bokstav kan det likevel være lurt å jobbe med artikuleringen. Da snakker man om at mange i Norge sier y-lyden, og de har det lettere med å lære skrivemåten. Noen barn mangler y-lyd i førstespråket sitt. Disse barna skal lære å si /y/ på norsk. Barn med engelsk som morsmål, trenger kanskje å bevisstgjøres på at leppene strekker seg mer på norsk.
10. Lag definisjonen sammen med elevene: «Når vi sier /y/, spisser vi leppene, og sidene på tunga berører de forreste jeksleene i overkjeven, mens tungespissen berører fortennene nede. Vi bruker stemmen.»
11. Forklar at /y/ nesten alltid skrives med bokstaven Y/y på norsk.

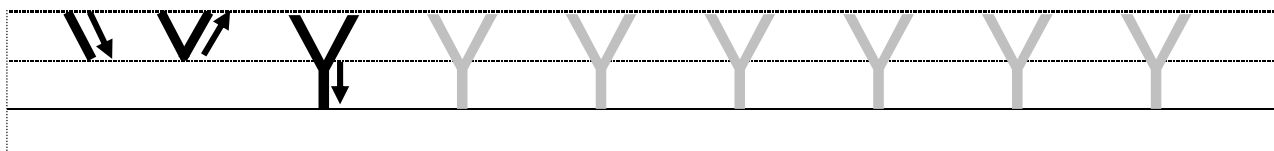
Demonstrer og forklar skrivemåten for den store Y-en slik:

«Start høyt over skrive linja, og lag ei skrå linje i retning nedover mot høyre, halvveis ned til skrive linja. Den går over i ei skrå linje i retning oppover mot høyre, så de to linjene blir like lange og danner en spiss vinkelform. Start på spissen av vinkelen, og lag ei kort, loddrett linje i retning nedover til skrive linja.»

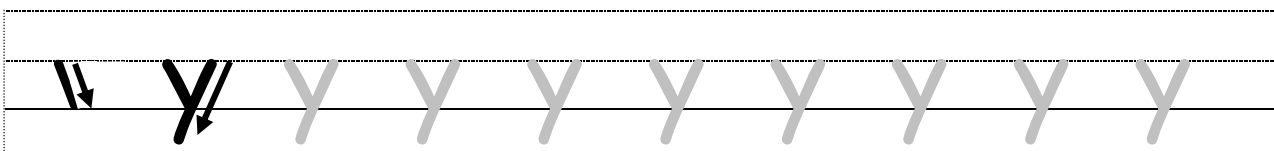
Demonstrer og forklar skrivemåten for den lille y-en slik:

«Start et lite stykke over skrive linja, og lag ei skrå linje i retning nedover mot høyre. Linja ender på skrive linja. Start til høyre for toppen av linja, og lag ei skrå linje i retning nedover mot venstre. Linja krysser skrive linja, samtidig som den berører den skrå linja, og den ender dypt under skrive linja.»

KORT SKRÅ NED, KORT SKRÅ OPP, LAV LODDRETT NED

LAV SKRÅ LINJE, DYP SKRÅ LINJE

Y-LYD-VERS: SANG NR. 18

Tekst og vokal: Toril Karstad, mel.: trad.,
komp og opptak: Øyvind Åge Berg, illustrasjon: Lydia Madeleine Popkema 8. kl.

Mor Ylvia sitt yndlingsvær
er skyer, yr og lyn især.
Hun lyser opp av lyn som lyser
over by og trær.
Hun flyr ut kry og lykkelig
og synger stygt med drytmisk vri.
Hun yster mysost ypperlig,
er yndig, yr og blid.

INNRAMMET NG ER ŋ-LYD, INNRAMMET RL ER L-LYD, INNRAMMET SK ER ʃ-LYD.
STREK UNDER STUM BOKSTAV = MINUS LYD, FEIT E HAR Æ-LYD, FEIT O HAR Å-LYD, FEIT G HAR K-LYD.

Gjennomgang av språklyden /æ/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk

1. Si til elevene at de skal få høre en sang. Oppgaven deres er å finne ut hvilken språklyd de hører ofte i sangen.
2. Syng sangen / spill av opptaket for elevene. Framhev hver /æ/.
3. Få svar fra elevene på hvilken lyd det gjelder. Se på bildet, og oppdag hva som har lyden /æ/ i ordet. Ha fokus på *språklyd*, ikke på *stavemåte*! I denne sangen er det mange ord der æ-lyden staves med E.
4. Syng sangen flere ganger, så elevene lærer den. Forklar vanskelige uttrykk: En *vær* er en sauebuk. Klær til *fjern* og *nær* betyr klær for dem som er langt borte, og dem som er nær. *Hver især* er hver enkelt. Kongens *hær* er kongens soldater.
5. Les opp ett og ett ord fra teksten. Hver gang barna hører aktuell lyd, skal de gi tegn. (Også E med /æ/-lyd!)
6. Si at elevene skal lære å si ordene i sangen på en ny måte. Si ordet «bæ» slik: «b-æææææ».
7. La elevene si ordet «bæ» i kor, med uthalt /æ/. Deretter får alle forsøke én og én. Gjør det samme med andre ord fra sangen: *kjære, vær, klær, nær* og *hær*.
8. Si at nå har vi hørt lyden /æ/ godt, og nå skal de lære å kjenne den med taleorganene: «Si /æ/. Kjenn etter hva du gjør med taleorganene: 'ææææææææ'. Hva oppdaget du? Brukte du tunga? Brukte du leppa? Brukte du fortenner eller jeksler? Brukte du stemmen? Kom lufta ut gjennom nesen eller munnen? Nå skal jeg fortelle hva jeg gjør når jeg sier /æ/: Jeg slipper kjeven ordentlig ned, som på /a/, og jeg drar munnvikene bittelitt til sida. Tungespissen berører fortennene i underkjeven. Jeg bruker stemmen. Var det slik du gjorde det også? /æ/ er en vokal, en syngelyd. Bokstavnnavnet og lyden er det samme, /æ/. Når vi sier vokaler, er det ingen stengsler i munnen. Men munnåpningen er forskjellig, og tunga har forskjellig plassering. Når vi sier æ, har munnen stor åpning, og munnhulen er stor. Bokstaven *Æ/æ* har også stor åpning.» (*Vis tegningen til andreklassingen på s. 2 som illustrerer dette. Se også nettressurs til del 2, kap. 5 i Karstad, 2020 – om mnemoteknikkbilder.*)
9. Gi elevene hvert sitt lommespill, så de kan se artikuleringen også. Tren dem i å kjenne på strupehodet for å avklare om det er stemt eller ustemt lyd. La dem si «æ-o-æ-o-æ-o» annenhver gang og legg merke til at de er diametralt motsatte artikuleringer, både mht. leppe- og kjevestilling. Det hjelper å holde tommelen under haka og pekefingeren på nesa og kjenne hvordan kjeven beveger seg. Likedan kan de holde fingrene ved munnvikene og kjenne hvordan leppene flytter seg.
10. Lag definisjonen sammen med elevene: «Når vi sier /æ/, er munnåpningen og munnhulen like stor som for a-lyden, og vi drar munnvikene litt til sida. Tungespissen berører fortennene i underkjeven. Vi bruker stemmen.»
11. Forklar at selv om språklyden /æ/ har en egen bokstav, skriver vi noen ganger æ-lyden med E/e. Kanskje de klarer å oppdage de sju ordene i sangen der æ-lyden skrives med E?

Demonstrer og forklar skrivemåten for den store **Æ**-en slik:

For høyrehendte: «Start på skrivelinja og lag ei høy, skrå linje i retning oppover mot høyre. Den går over i ei loddrett linje i retning nedover til skrivelinja. Den går over i ei vannrett linje på skrivelinja, i retning mot høyre. Start på spissen av vinkelen oppe, og lag ei vannrett linje i retning mot høyre, så den blir like lang som den forrige. Start midt på den skrå linja, og lag ei vannrett linje i retning mot høyre, tvers over den loddrette linja. Den skal rekke like langt som de andre to vannrette linjene.»

Alternativ for venstrehendte: «... Start til høyre for spissen av vinkelen oppe, og lag ei vannrett linje i retning mot venstre. Den skal ende på vinkelspissen. Start halvveis nede, og lag ei vannrett linje i retning mot venstre, tvers over den loddrette linja. Den skal ende på den skrå linja.»

Demonstrer og forklar skrivemåten for den lille æ-en på en av to følgende måter:

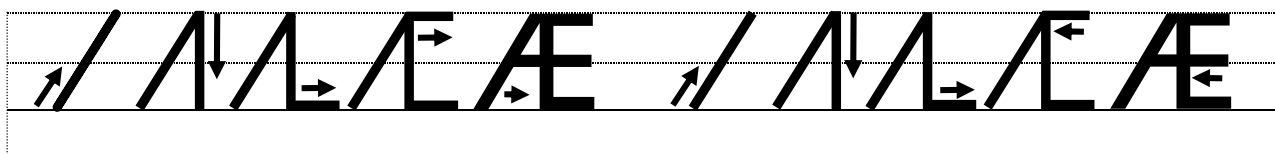
Forklar: «Den lille æ-en er en liten a og e som henger sammen. Den sier «æda-bæda», fordi den har tatt både a-en og e-en!»

æ: «Start et lite stykke over skrivelinja, og lag en liten, rund form som går over i ei loddrett linje, helt ned til skrivelinja. Det er en a. Fra midten av den loddrette linja lager vi ei vannrett linje i retning mot høyre. Den går over i en bueform med åpning i retning mot høyre. Vi starter i retning oppover mot høyre, runder av så linja kommer borti a-en, og lager en e. Til sammen er det en æ.»

æ: «Skriv en a (bue med åpningen i retning nedover, loddrett linje og rund form til venstre). Start midt på den loddrette linja og skriv en e (vannrett linje, bue), så de to bokstavene blir hengende sammen. Til sammen er det en æ.»

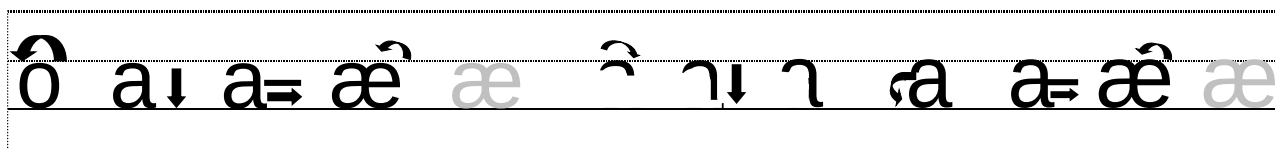
Høyre: SKRÅTT OPP, LODDRETT NED, VANNRETT NEDE, VANNRETT OPPE, VANNRETT MIDT PÅ

Venstre: SKRÅTT OPP, LODDRETT NED, VANNRETT NEDE, VANNRETT OPPE, VANNRETT MIDT PÅ

RUND FORM, LODDRETT NED, VANNRETT, HØYREBUE *

* HØYREBUE BETYR BUE MED ÅPNING I RETNING MOT HØYRE
BUE NED, LODDRETT NED, BØY, RUND FORM TIL VENSTRE, VANNRETT, HØYREBUE *

Æ-LYD-VERS: SANG NR. 11

Tekst og melodi: Toril Karstad, vokal: Andrea Knudsen 4. kl.,
Komp og opptak: Øyvind Åge Berg, Illustrasjon: Lydia Madeleine Popkema 8. kl.

Bæ, bæ, kjære vær!
Her er ull til klær,
klær til fjern og nær,
klær til hver især.
Klær til kongens hær
har denne svære vær,
til Ernst og Erna og
Erling Kirkenær.

FEIT E HAR Æ-LYD, FEIT O HAR Å-LYD, INNRAMMET KJ ER Ğ-LYD, INNRAMMET RN ER ŋ-LYD,
INNRAMMET NG ER ŋ-LYD, INNRAMMET RL ER L-LYD, STREK UNDER STUM BOKSTAV = MINUS LYD.

Gjennomgang av språklyden /ø/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk

1. Si til elevene at de skal få høre en sang. Oppgaven deres er å finne ut hvilken språklyd de hører ofte i sangen.
2. Syng sangen / spill av opptaket for elevene. Framhev hver /ø/.
3. Få svar fra elevene på hvilken lyd det gjelder. Se på bildet, og oppdag hva som har lyden /ø/ i ordet.
4. Syng sangen flere ganger, så elevene lærer den. Forklar vanskelige uttrykk: Øresus: Når man holder en østers mot øret, suser det fordi vi hører blodet strømme i øret. En ønskedrøm er noe man ønsker sterkt. Bjørnar har nok ønsket lenge å se ørnen ta ørret! Det er morsomt å se på hvordan ørnen stuper ned og slår klørne i fisken, bakser med vingene for å komme opp i lufta og flyr av sted med i klørne.
5. Les opp ett og ett ord fra teksten. Hver gang barna hører aktuell lyd, skal de gi tegn.
6. Si at elevene skal lære å si ordene i sangen på en ny måte. Si ordet «øre» slik: «øøøøø-re».
7. La elevene si ordet «øre» i kor, med uthalt /ø/. Deretter får alle forsøke én og én. Gjør det samme med andre ord fra sangen med lang ø-lyd: hørte, Ørmulf, Bjørnar. (Man kan også hale ut korte ø-er.)
8. Si at nå har vi hørt lyden /ø/ godt, og nå skal de lære å kjenne den med taleorganene: «Si /ø/. Kjenn etter hva du gjør med taleorganene: 'øøøøøøøøøøøø'. Hva oppdaget du? Brukte du tunga? Brukte du leppa? Brukte du fortenner eller jeksler? Brukte du stemmen? Kom lufta ut gjennom nesa eller munnen? Nå skal jeg fortelle hva jeg gjør når jeg sier /ø/: Jeg runder leppene. Tungespissen ligger mot fortennene nede. Jeg bruker stemmen. Var det slik du gjorde det også? /ø/ er en vokal, en syngelyd. Bokstavnnavnet og lyden er det samme, /y/. Når vi sier vokaler, er det ingen stengsler i munnen. Men munnåpningen er forskjellig, og tunga har forskjellig plassering. Når vi sier /ø/, er det ganske trangt i munnhulen, men ikke så trangs som ved /y/, og leppene strekker seg ikke like mye. »
9. Gi elevene hvert sitt lommespill, så de kan se artikulasjonen også. Tren dem i å kjenne på strupehodet for å avklare om det er stemt eller ustemt lyd. La dem sammenligne /ø/ og /y/ ved å si dem vekselvis mens de holder fingrene mot munnvikene. La dem deretter sammenligne /ø/ og /æ/ ved å si dem annenhver gang, gjerne med fingre under hake og på nese. Haka slippes mer ned, og leppene dras tilbake når de sier /æ/.
10. Lag definisjonen sammen med elevene: «Når vi sier /ø/, runder vi leppene og bruker stemmen.»
11. Forklar at /ø/ nesten alltid skrives med bokstaven Ø/ø på norsk. Men i to ord skrives den med Y/y: i sytti og sytten. Dette er viktig å vite når vi leser og skriver disse ordene. (Feit y betyr vikarbokstav).

Demonstrer og forklar skrivemåten for den store Ø-en slik:

Ø med linja nedenfra og opp anbefales for høyrehendte, fordi håndbevegelsen blir mindre slitsom. Alternativt kan de skrive ovenfra og ned, som de venstrehendte.

«Start høyt over skrive linja, og lag en stor, ovalrund form. Start i retning oppover mot venstre. Lukk den runde formen helt. Start nede på skrive linja, litt til venstre for den runde formen, og lag ei høy, skrå linje i retning oppover mot høyre. Linja slutter til høyre for den runde formen og er like høy som den.»

For venstrehendte / ev. høyrehendte: Rund form som over. Deretter: «Start høyt over skrive linja, litt til høyre for toppen av den runde formen, og lag ei skrå linje i retning nedover mot venstre. Linja slutter på skrive linja, litt til venstre for den runde formen.»

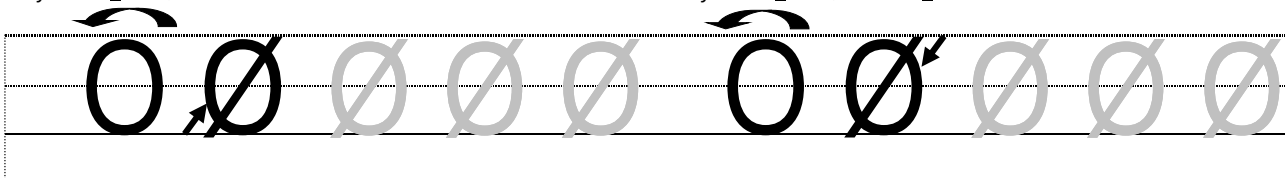
Demonstrer og forklar skrivemåten for den lille ø-en slik:

For høyrehendte: Start et lite stykke over skrive linja, og lag en liten, rund form. Start i retning oppover mot venstre. Lukk den runde formen helt. Start nede på skrive linja, litt til venstre for den runde formen, og lag ei lav, skrå linje i retning oppover mot høyre. Linja slutter til høyre for den runde formen og er like høy som den.

For venstrehendte / ev. høyrehendte: Rund form som over. Deretter: «Start et lite stykke over skrive linja, litt til høyre for toppen av den runde formen, og lag ei skrå linje i retning nedover mot venstre. Linja slutter på skrive linja, litt til venstre for den runde formen.

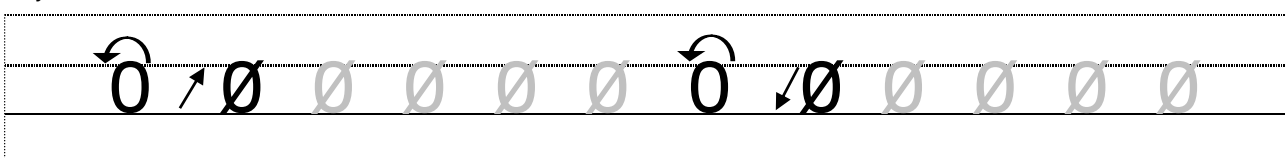
Høyre: RUND FORM, SKRÅTT OPP MOT HØYRE

venstre/alternativ høyre: RUND FORM, SKRÅTT NED MOT VENSTRE

Høyre: RUND FORM, SKRÅTT OPP MOT HØYRE

Venstre: RUND FORM, SKRÅTT NED MOT VENSTRE

Ø-LYD-VERS: SANG NR. 21

Tekst og melodi: Toril Karstad, komp og opptak: Øyvind Åge Berg,
vokal: Frøydis Haugen VGS. 1/ sørlandsuttale: Elisabeth Hognestad 6.kl., illustrasjon: Lydia Madeleine Popkema 10. kl.

Bjørn ar hørte øresus med Ørnulfs største østers her.
Ørnulf øste sølevann med østers nummer førti der.
Jørn så ørn en ta ørret. Bjørn ar sa:
«For en ønskedrøm!» mens Ørnulf la på svøm.

OPPGAVE 1: HØR PÅ OPPTAKET, OG PRØV Å LÆRE VISA.

OPPGAVE 2: SETT RING RUNDT HVER Ø, OG SI LYDEN Ø.

OPPGAVE 3: SETT RING RUNDT HVER ø, OG SI LYDEN ø.

OPPGAVE 4: LES HELE TEKSTEN HVIS DU KAN.

STREK UNDER STUM BOKSTAV = MINUS LYD, FEIT E HAR Æ-LYD, FEIT O HAR Å-LYD,
FEIT U HAR O-LYD, INNRAMMET RT/FEIT T ER t-LYD, INNRAMMET RN ER n-LYD, INNRAMMET RS ER f-LYD.

Gjennomgang av språklyden /å/ bygd på Vebjørn Skjelfjords metodikk

1. Si til elevene at de skal få høre en sang. De skal finne ut hvilken språklyd de hører ofte.
2. Syng sangen/spill av opptaket for elevene. Framhev hver /å/.
3. Få svar fra elevene på hvilken lyd det gjelder. Se på bildet, og oppdag hva som har lyden /å/ i ordet.
4. Syng sangen flere ganger, så elevene lærer den. Forklar vanskelige uttrykk: Å *åle* seg betyr å sno seg, bukte seg. Båtens *lei* er båtens retning, den veien båten går. Å *ån*de er å lukte. Åse må lukte på dårlig *åte*, som er loddematen på kroken. *Oljet* laks er laks som er smurt inn med olje. *Intet* napp er ikke noe napp. Åse bet ikke på kroken! Det var bra! (Hvis barna ser teksten, snakker man ev. om å-lyd med O i *oljet*, *ofte*, *over*.)
5. Les opp ett og ett ord fra teksten. Hver gang barna hører aktuell lyd, skal de gi tegn.
6. Si at elevene skal lære å si ordene i sangen på en ny måte. Si ordet «å!» slik: «åååååååå-å!».
7. La elevene si ordet «å!» i kor, med uthalt /å/. Deretter får de forsøke én og én. Gjør det samme med andre ord fra sangen med lang /å/ i framlyd: Åse, åle, årer, over og åte.
8. Si at nå har vi hørt lyden /å/ godt, og nå skal de lære å kjenne den med taleorganene: «Si /å/. Kjenn etter hva du gjør med taleorganene: 'åååååååååååååå'. Hva oppdaget du? Brukte du tunga? Brukte du leppa? Brukte du fortenner eller jeksler? Brukte du stemmen? Kom lufta ut gjennom nesen eller munnen? Nå skal jeg fortelle hva jeg gjør når jeg sier /å/: Munnhulen er nokså stor; jeg slipper kjeven ganske langt ned, tungespissen berører fortennene i underkjeven, og leppene rundes, som på o-lyden. Jeg bruker stemmen. Var det slik du gjorde det også? /å/ er en vokal, en syngelyd. Bokstavnnavnet og lyden er det samme, /å/. Når vi sier vokaler, er det ingen stengsler i munnen. Men munnåpningen er forskjellig, og tunga har forskjellig plassering.»
9. Gi elevene hvert sitt lommespeil, så de kan se artikuleringen også. Tren dem i å kjenne på strupehodet for å avklare om det er stemt eller ustemt lyd. La dem sammenligne /å/ og /i/ ved å si dem annenhver gang. Da merker de at leppene dras ut på /i/. Det kan de kjenne ved å holde fingrene på munnvikene. Gjør et nummer av at leppene har *liten*, *rund form* når vi sier /å/, og på samme måte har bokstaven Å *liten*, *rund form* øverst.
10. Lag definisjonen sammen med elevene: «Når vi sier /å/, runder vi leppene og slipper litt på kjeven. Vi bruker stemmen.»
11. Forklar at /å/ skrives med O/o i mange ord. Også i språklydverset er det fire slike ord. Klarer noen av barna å oppdage hvilke ord det er? La barna sette ring rundt dem og si /å/. Når O-en er feit, er den vikar for å-lyden. Det er oftest i ord med kort å-lyd, og når lang å-lyd er foran V eller G – som i *og*, *over*.

Demonstrer og forklar skrivemåten for den store Å-en slik:

«Start på skrive linja og lag ei høy, skrå linje i retning oppover mot høyre. Den går over i ei skrå linje i retning nedover mot høyre, helt ned til skrive linja. Så lager vi ei vannrett linje fra den venstre linja til den høyre (høyrehendte)/ fra den høyre linja til den venstre (venstrehendte). Den vannrette linja har plass midt på vinkelformen. Til slutt setter vi en liten, sirkelrund form over. Vi starter i retning oppover mot venstre.»

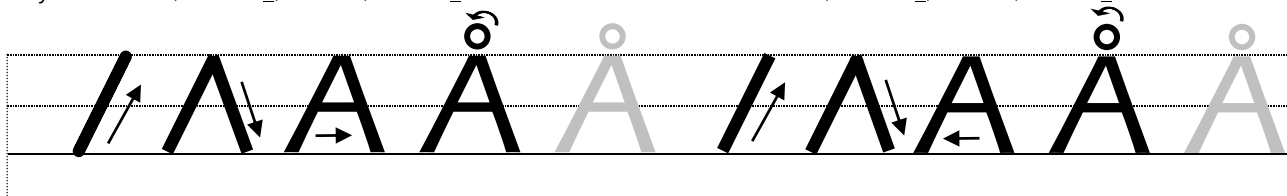
Demonstrer og forklar skrivemåten for den lille å-en på én av følgende måter:

å: «Start like over skrive linja, og lag en liten, rund form. Start i retning oppover mot venstre. Den runde formen skal berøre skrive linja og lukkes helt. Den runde formen går over i ei loddrett linje i retning nedover til skrive linja. Til slutt setter vi en liten, sirkelrund form over. Vi starter i retning oppover mot venstre.»

å: «Start et lite stykke over skrive linja, og lag en liten bue i retning mot høyre, med åpningen i retning nedover. Den går over i ei loddrett linje i retning nedover til skrive linja. Så lager vi en bøy på enden før den går over i en liten, rund form til venstre for linja. Start i retning oppover mot venstre. Den runde formen skal lukkes helt. Til slutt setter vi en liten, sirkelrund form over. Vi starter i retning oppover mot venstre.»

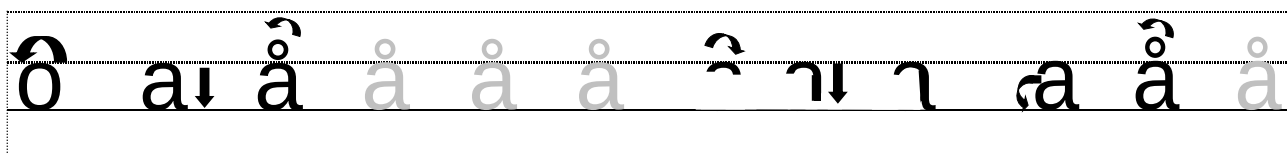
Høyre: SKRÅTT OPP, SKRÅTT NED, VANNRETT, LITEN RUND FORM

Venstre: SKRÅTT OPP, SKRÅTT NED, VANNRETT, LITEN RUND FORM

RUND FORM, LODDRETT NED, RING

BUE NED, LODDRETT NED, BØY, RUND FORM TIL VENSTRE, RING

Å-LYD-VERS: SANG NR. 10

Tekst: Toril Karstad, komp og opptak: Øyvind Åge Berg,
vokal: Josefine Kolberg 7.kl., illustrasjon: Lydia Madeleine Popkema 8. kl.

Ålen Åse åler seg
som en ånd i båtens lei.
Båtens råtne årer går
over Åses hår.
Åtte år er Åse nå.
Ofte må hun ånde på
dårlig åte: oljet laks.
Intet napp – sånn flaks!

STREK UNDER STUM BOKSTAV = MINUS LYD, FEIT O HAR Å-LYD, INNRAMMET EG/EI ER EI-DIFTONG, RN ER ŋ-LYD.

Tegnforklaringer til talesymboler for bokstavlyder

p-lyd leppe mot leppe, eksplosjon	b-lyd leppe mot leppe, eksplosjon, stemme	m-lyd leppe mot leppe, stemme, nasal	f-lyd leppe mot tann	v-lyd leppe mot tann, stemme

↑
Nasal = luft gjennom nesa

t-lyd tungeblad mot forgom, eksplosjon	d-lyd tungeblad mot forgom, eksplosjon, stemme	n-lyd tungeblad mot forgom, stemme, nasal	s-lyd tungeblad mot forgom, friksjon	fremre l-lyd (etter a og å på osломål): tungeblad mot forgom, stemme

↑
Nasal = luft gjennom nesa

rulle-r tungespiss mot forgom, stemme	bakre l-lyd: tungespiss mot bakgom, stemme	j-lyd tungerygg mot gane, stemme	k-lyd tungerygg mot gane, eksplosjon	g-lyd tungerygg mot gane, eksplosjon, stemme	skarre-r tungerygg mot drøvel, stemme	h-lyd stammeløs friksjon i strupehodet kalt «pustelyd»

Fokus talesymboler ble utviklet av Toril Karstad i 2004. Fokus talesymbolfont er tegnet av Øyvind Martinsen.

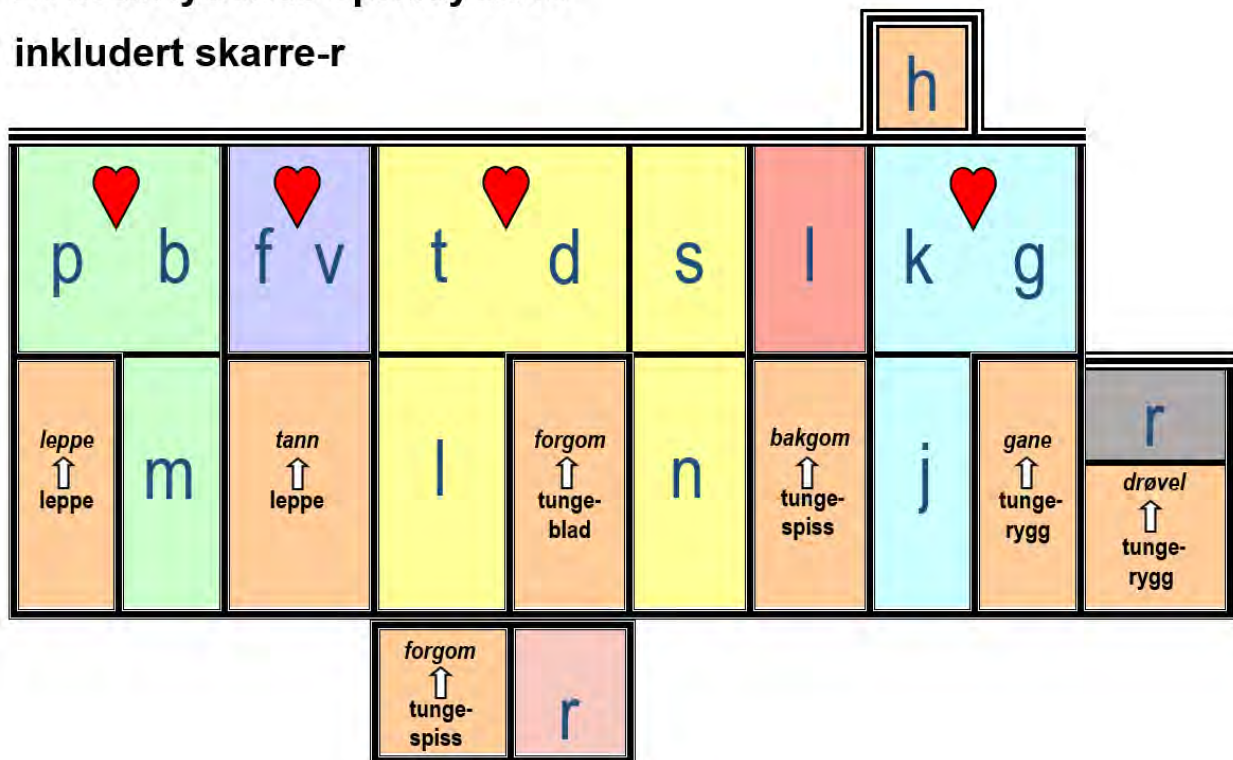
Les mer i Karstads masteroppgave (Karstad 2011): <https://brage.inn.no/inn-xmlui/handle/11250/132710>

Mer info og pedagogikk finner man i Karstads fagbok (2020):

www.universitetsforlaget.no/kreativ-og-begrepsbasert-skriftspraklaering-1

Bokstavlydenes språklydhus

inkludert skarre-r

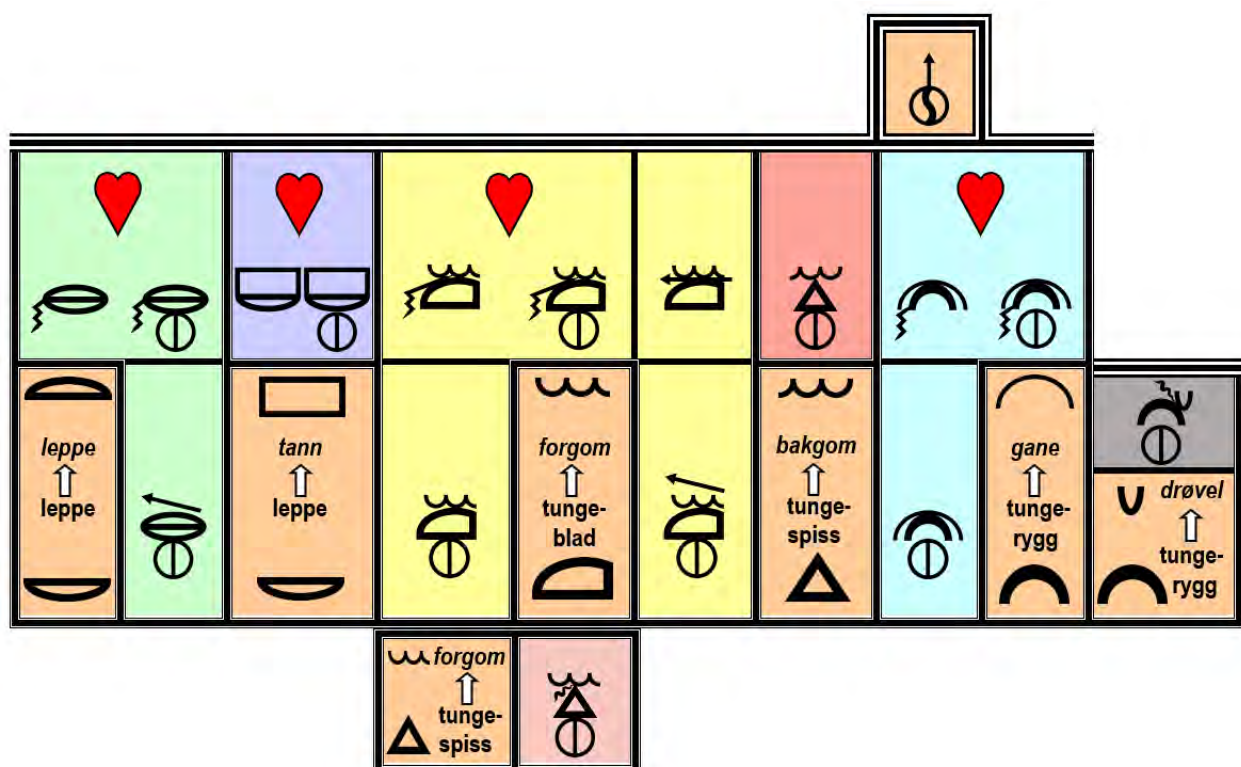

Vokaler: a e i o u y æ ø å

Diftonger: ei au øy ai

FOKUS © Toril Karstad Kreativ Læring

Hjerte symboliserer stemt/ustemt-par. Døra angir artikulasjonssted, der nedre artikulatur er aktiv og derfor nevnes først (leppe mot tann).

Språklydhus på oslomål inkludert skarre-r og bokstavløse lyder

h																									
p pp		b bb		f ff v hv (vv)		t tt		d dd		s ss		rt rdt		rd rdd		(g, j, sh, ch, c) skj sj s rsj rskj rsk		kj tj k kkj rkj rk		j gj g hj lj		ng n g			
leppe ↑ leppe		m mm		tann ↑ leppe		lv l ll ld		forgom ↑ tunge- blad		n nn nd		ll lv ld lg l rl rdl		bakgom ↑ tunge- spiss		m rdn ren rden (r han/ r ham/ r den)		gane ↑ tunge- rygg		k kk (c)		g gg			
drøvel ↑ tunge- rygg		r rr rd																							

Vokaler:

Diftonger: ei ei eg eig au au aug aud auv eu øy øg øi ai ai ay aj òi òi oy oi

Fokus © Toril Karstad Kreativ Læring

Hjerte symboliserer stemt/ustemt-par. Døra angir artikulasjonssted, der nedre artikulator er aktiv og derfor nevnes først (leppe mot tann). Bokstaver og bokstavgrupper i liten skrift forteller om språklydens skrivemåter, der stumme bokstaver regnes som del av grafemset. Bokstaver og bokstavgrupper i liten skrift forteller om språklydens skrivemåter, der stumme bokstaver regnes som del av grafemset.